

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

Issue Date: 2013-11-19

14 Verkoop van de Hollandse domeinen door Frederik II

Inleiding

Frederik II volgde op 30 mei 1740 zijn vader Frederik Willem I op als koning in Pruisen en tevens als heer van de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe en het Westland. Na nog geen twee jaar heer van de Zwaluwen te zijn geweest, besloot de Pruisische koning in 1742 de beide Zwaluwen, Klein Waspik en Twintighoeven te verkopen.¹ Hoewel beide laatste gebieden in 1711 niet aan Frederik I werden toegewezen en in 1732 ook niet definitief aan Frederik Willem I waren gekomen, heeft Frederik II ze in 1754 wel aan de Friese Nassaus kunnen verkopen.² Twintighoeven en Klein Waspik werden in het definitieve Traktaat van Verdeling niet genoemd. Daarom waren ze in 1734 ook niet aan een van de twee partijen overgedragen. Vanwege deze onduidelijkheid en ook omdat de rentmeester van de Zwaluwen in 1711 Klein Waspik en Twintighoeven bleef beheren, kon Frederik II ze claimen en later verkopen.³ Zoals we zullen zien, lieten de Staten van Holland de Pruisische koning zijn gang gaan.

De koning had de regie van deze verkoop zelf in handen. Zijn kabinet correspondeerde hierover met de Pruisische gezant in Den Haag. Deze gezant, Otto Christoph von Podewils, en neef van kabinetsminister Heinrich von Podewils, speelde een belangrijke rol bij de poging om Hooge en Lage Zwaluwe openbaar te verkopen. Nadat hij op 6 november 1741 samen met zijn oom in de adelstand was verheven, werd hij door Frederik II als gezant naar Den Haag gestuurd.⁴ Hij was toen 22 jaar. De koning had veel vertrouwen in Von Podewils. Dit werd gerechtvaardigd door het vlotte en zekere optreden van de gezant in de omgang met Hollandse staatslieden. Von Podewils probeerde voor zijn heer de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe te verkopen. De gezant diende daarbij wel rekening te houden met de wensen en orders van de koning. Hij kwam ook met eigen initiatieven, die hij echter als voorstellen aan de koning moest voorleggen, alvorens ze met koninklijke instemming te kunnen uitvoeren. Dit

¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 15, Von Podewils aan Frederik II (21 december 1742). Dit is een van de oudste brieven waarin over de verkoop wordt gesproken.

² Zie hoofdstuk 6 en 8.

³ Krijgs- en domeinraad Rappard merkte op dat zowel Twintighoeven als de Zwaluwen van Frederik II waren en al jaren 'herwaarts door eenen rentmeester zijn berekend geworden'. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7658, *Argumenten van wegens den Heer Rentmeester Fenema* (z.d.). Dit gold ook voor Klein Waspik. Zie ook hoofdstuk 13.

⁴ Von Podewils bood op 10 januari 1742 zijn geloofsbrieven als extraordinair envoyé aan bij de Staten-Generaal en op 28 juni 1745 zijn brieven van rappel. Zie Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 353, nr. 385; Klaproth, *Geheime Staats-Rath*, 424, nr. 199.

blijkt duidelijk uit de correspondentie over de verkoop van Zwaluwe tussen hem en het kabinet van de koning in Berlijn. Zo schreef de gezant in een van zijn brieven aan de koning 'Il dependra toujours de Votre Majesté d'en ordonner autrement'.⁵ Het was de koning die de orders gaf en niet een invloedrijke minister of gunsteling.⁶ De gezant en secretaris J.D. Beck hielden de minister van Staat, Von Boden, en de Krijgs- en Domeinkamer te Kleef schriftelijk van de gang van zaken op de hoogte. Zij dienden tevens met hem over alles wat met deze zaak verband hield overleg te plegen.⁷ Dit alles gebeurde in opdracht van Frederik II. Deze wilde dat de heerlijkheid zo snel mogelijk zou worden verkocht voor de door hem bepaalde verkoopprijs.

14.1 Voorgenomen verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe

Frederik II wilde met de opbrengst van de verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe, inclusief Klein Waspik en Twintighoeven, zijn hypotheaire schulden in Engeland aflossen die door keizer Karel VI bij particulieren op inkomsten uit Silezië waren aangegaan en waarvan 'les interets enormes qu'on en a stipulé me sont beaucoup a charge'.⁸ Hier wordt later in dit hoofdstuk op teruggekomen. Frederik II besloot dat in een keer te doen 'sans a prendre de mes revenus ordinaires ni de mon Tresor'.⁹ Dit had hij aan zijn gezant Von Podewils in vertrouwen verteld.¹⁰ Wellicht speelden ook andere motieven hierbij een rol. Volgens Drechsler 'legte diesen so zerstreut liegenden Erwerbungen nicht dieselbe Bedeutung bei, wie es Seine Vorgänger [Frederik I en Frederik Willem I] getan hatten'.¹¹ Bovendien was het beheer van deze verafgelegen en verstrooid liggende goederen in het buitenland niet alleen moeilijk en omslachtig, maar ook een kostbare aangelegenheid.¹² De voortdurende onaangenaamheden met de Staten van Holland, onder andere over het betalen van belastingen, zijn voor Frederik misschien ook aanleiding geweest om zijn Hollandse lenen en huizen te verkopen.¹³

5 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 34r, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743).

6 Van Sillem, 'Frederik', 493-494.

7 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 58, Frederik II aan Von Podewils (12 maart 1743).

8 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 6v, Von Podewils aan Frederik II (12 februari 1743). Deze brief is gedeeltelijk gecodeerd en gedecodeerd. Zie ook GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 55r en 57r, Frederik II aan Von Podewils (1 februari 1743). Bij de (voor) Vrede van Breslau (de Breslauer Präliminarfrieden) in juni 1742 had Frederik II zich garant gesteld voor de aflossing van Engelse leningen die door particulieren op Silezië waren afgesloten. Hij mocht de leningen in de Republiek compenseren met vorderingen die hij daar had. Zie Voltaire, Briefwisseling, 484, noot, Voltaire aan Frederik II (14 november 1742).

9 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 68, Frederik II aan Von Podewils (8 juni 1743).

10 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 55r en 57r, Frederik II aan Von Podewils (1 februari 1743).

11 Drechsler, Streit, 76.

12 Kohnke, 'Oranischen Archivs', 289. De koningen moesten vertalers in dienst nemen om Nederlandse teksten in het Duits te vertalen en omgekeerd. Bovendien hadden de Pruisische heren in de Zwaluwen moeite om de landpachten te innen. Zie hoofdstuk 8. De achterstallige pachten werden door Anna van Hannover in 1753 van Frederik II overgenomen en geïnd. Het ging om een bedrag van 55.919 gulden, 17 stuivers en 12 penningen over een periode t/m 31 december 1753. Zie NA, 1.08.11, inv. 7844, Rentmeestersrekening van 1754, 116r.

13 Zie Rive, Schets, 123.

Afb. 87 Het dorp Hooge Zwaluwe met de haven. Detail van een kaart van de Emiliapolder met de zee- of buitendijk, binnendijkputten en alle buitengorzen, alsmede het dorp Hooge Zwaluwe met de haven, door Pieter Kleijn, 26 december 1755.

Dat het hier om een zeer vertrouwelijke zaak gaat blijkt uit het feit dat de gezant aan de koning hierover gedeeltelijk in code terugschreef. Het archief van het Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz te Berlijn bevat een aantal deels gecodeerde brieven die onder andere betrekking hebben op de verkoop van de Hollandse goederen van Frederik II. Het Europese diplomatieke verkeer had te kampen met een gebrek aan geheimhouding. Dit was niet alleen in de achttiende eeuw het geval, maar ook al daarvoor. Veel diplomatieke post werd al voor het verlaten van het land geopend. Zo konden gezanten aan het hof waar zij waren geaccrediteerd al snel in een lastige situatie terechtkomen, omdat de vertrouwelijke berichten die zij naar hun opdrachtgever zonden weer op hun standplaats opdoken. Dit kon zowel via diplomatieke brieven en nieuwsbrieven als via kranten gebeuren.¹⁴ Om ervoor te zorgen dat geheime informatie in brieven niet door onbevoegden onderschept, gelezen en verspreid zou worden, werden teksten door combinaties van cijfers of soms ook letters weergegeven. Ook de gezanten van de Staten-Generaal deden dit. In hun instructie stond dat wanneer dit vereist was de gezant *secreete saaken* in cijfer in zijn brief zou weergeven. Hij kreeg hiervoor de sleutel en diende zijn gecodeerde brieven te richten aan de griffier van de Sta-

¹⁴ De Bruin, *Geheimhouding*, 437. Met dit probleem kampte in 1702 ook de Staatse gezanten aan het Hof van de Pruisische koning Frederik I; Zie over geheimschriften ook Groenveld, 'Chijffre'. Zie tevens hoofdstuk 6.

Afb. 88 Een fragment van een gecodeerde en gedecodeerde brief van Wilhelm Bruno von der Hellen aan Frederik II, 31 juli 1753.

ten-Generaal bij wie deze brieven gedecodeerd werden.¹⁵ Vaak gebruikte men ieder jaar een andere code.¹⁶

Verzoek om vrijstelling van de betaling van achterstallige belastingen

De Pruisische koning kon deze heerlijkheid niet zomaar verkopen. Frederik II diende aan de Staten van Holland eerst nog een bedrag van 8.000 gulden successierechten (impost op de collaterale successie) te betalen en dan nog 66.000 gulden aan extraordinaire verpondingen.¹⁷ In 1733 bleek dat er over de periode 1703-1732 vanwege de nalatenschap van Willem III een bedrag van 1.082.616 gulden, 13 stuivers en 9 penningen openstond aan achterstallige vorderingen (extraordinaire verpondingen of de honderdste penning).¹⁸ De Staten van Holland hadden in hun resolutie van 16 november 1735 vastgesteld dat onroerende goederen na verkoop pas aan de koper overgedragen mochten worden wanneer de verkoper alle gewone en buitengewone verpondingen

¹⁵ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 306, 14, Geheime resoluties 1728-1734 (13 februari 1728). Concept instructies van SG voor baron Jan Rabo van Keppel, heer van Oolde, Woolbeek en Peckendam, als gezant aan het Pruisische Hof (13 februari 1728). Hij was van 1727-1729 minister sine caractère in Berlijn. Zie ook Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 212, nr. 176.

¹⁶ NA, 1.10.29, CF, inv. 499, Cijfers geheimschrift, 1684-1685.

¹⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 34r-34v, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743).

¹⁸ Zie NA, 3.01.04.01, SH, inv. 5168, RSH 1733, 69, Memorie van de ontvanger-generaal van Holland, Govert (III) Simonsz. van Slingelandt, over openstaande belastingen (16 januari). Van Slingelandt was tevens drost van Breda.

had betaald.¹⁹ Frederik II en ook zijn voorgangers hadden, zoals wij zagen, niet altijd hun gewone verpondingen betaald, terwijl zij weigerden de buitengewone af te dragen. Zij hadden bij de Staten van Holland om vrijstelling verzocht, maar die nog steeds niet verkregen.²⁰ Volgens Von Podewils moest de koning nog een ‘somme très-considérable’ afdragen.²¹ Ook de rentmeester van de Zwaluwen merkte op dat er nog veel verpondingen en andere lasten betaald moesten worden.²² Daardoor hadden de Staten een vordering op de gronden van deze heerlijkheid. Van Pruisische zijde vreesde men dat de Staten van Holland de eis tot betaling van de achterstallige belastingen door Frederik II niet zouden laten vallen,²³ terwijl in de Republiek de angst bestond dat de Pruisische koning zijn oude vorderingen alsnog zou indienen. Deze vorderingen waren de achterstallige *serviciegelden* [inkwartieringsgelden] waarop de Kleefse steden (en hun inwoners), waarin de Staten-Generaal vóór 1672 hun garnizoenen hadden, meenden recht te hebben.²⁴ Deze oude pretenties werden door de Staten-Generaal niet erkend als een deugdelijke schuld en daarom door hen afgewezen.²⁵ De Pruisische gezant was van mening dat wanneer Berlijn de angst om deze achterstallige inkwartieringsgelden te moeten betalen wegnam, de Staten van Holland op hun beurt gemakkelijk ontheffing zouden geven.²⁶

Frederik II was helemaal niet van plan om zijn oude pretenties nieuw leven in te blazen. Hij wilde dat de heerlijkheid werd verkocht ‘et que plus qu’on en paijera plus je ferai satisfait’, schreef Frederik aan zijn gezant.²⁷ Hoe eerder de Zwaluwen verkocht werden, hoe sneller Frederik II zijn schulden in Engeland kon aflossen.²⁸ Daarvoor was hij niet alleen bereid van zijn vordering af te zien, maar ook om zich te conformeren aan de regels van de Staten van Holland. Zodra zij de ontheffing aan Frederik II verleenden, kon hij zijn domeinen verkopen. Ook de Staten hadden hier financieel voordeel bij, omdat de toekomstige bezitter van de heerlijkheid verplicht zou zijn de extraordinaire verpondingen te betalen.²⁹ Deze gelden zou men nooit kunnen incasieren zolang Frederik II in het bezit van de Zwaluwen bleef.³⁰ De Pruisische koning

19 RAT, 2500, DZ, inv. 762, Resolutie van SH (22 april 1751); NA, 3.01.04.01, SH, inv. 196, RSH 1753, 1028-1029 (9 augustus).

20 Zie hoofdstuk 8.

21 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 15, Von Podewils aan Frederik II (21 december 1742).

22 Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 62, Van Fenema aan Von Podewils (24 mei 1743). Zie voor de betalingen hoofdstuk 8.

23 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 15, Von Podewils aan Frederik II (21 december 1742).

24 Servies- of inkwartieringsgelden werden betaald voor het in huis nemen van soldaten. Zie ook hoofdstuk 1.

25 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 306, Secrete resoluties 1728-1734, 13, Concept instructies van SG voor gezant baron Jan van Keppel (13 februari 1728).

26 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 15, Von Podewils aan Frederik II (21 december 1742).

27 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 40v, Frederik II aan Von Podewils (27 mei 1743). Zie ook GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 16, Frederik II aan Von Podewils (29 december 1742); 41r, Von Podewils aan Frederik II (11 juni 1743).

28 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 57, Frederik II aan Von Podewils (1 februari 1743). De koning had goede hoop dat hij in mei of juni 1743 het geld van de verkoop kon ontvangen.

29 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 19r, Von Podewils aan Frederik II (22 januari 1743); 15, Von Podewils aan Frederik II (21 december 1742); 52r, Von Podewils aan Frederik II (5 maart 1743).

30 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 19r, Von Podewils aan Frederik II (22 januari 1743).

wilde dat Von Podewils alles deed wat in zijn vermogen lag om deze ontheffing te krijgen.³¹

Bemiddeling door de pensionaris van Dordrecht en de raadpensionaris

Omdat hij zelf geen zitting had in de Staten van Holland was het voor Frederik II belangrijk om bij voorkomende gelegenheden in de Republiek een invloedrijke afspraak te hebben, die zijn belangen daar kon behartigen. De gezant had van Frederik II het advies gekregen om de pensionaris van Dordrecht, François Teresteijn van Halewijn, met wie Von Podewils een min of meer vertrouwelijke relatie had, voorstellen te doen waardoor hij gemakkelijker voor de Pruisische zaak gewonnen kon worden.³² De gezant had aan de pensionaris al eerder een goede dienst bewezen.³³ Frederik II was vervolgens van mening dat Von Podewils echt moest proberen te profiteren van de daardoor ontstane goede wil van Teresteijn van Halewijn.³⁴ De pensionaris bleek bereid de Pruisische koning te helpen.³⁵ Hem werd gevraagd of hij kopers wist voor de Zwaluwen, maar Teresteijn van Halewijn vond het noodzakelijk dat men eerst met de Staten van Holland tot een vergelijk zou komen over de betaling van de achterstallige belastingen. De pensionaris had het idee dat de Staten de ontheffing zonder de minste problemen zouden verlenen en zegde toe zijn best te doen om dit te bereiken.³⁶ Hij zou extra benadrukken dat zolang Frederik II in het bezit bleef van de heerlijkheid zij nooit de belastinggelden kregen omdat de koning die niet wilde betalen en dat het daarom ook in hun belang was dat de Zwaluwen een andere heer kregen.³⁷ Teresteijn van Halewijn gaf de gezant de raad om bij de Staten een verzoek voor een ontheffing in te dienen. Hij zou een seintje geven wanneer het daarvoor het goede moment was. Hij adviseerde de gezant om voor de vorm hierover een brief aan de raadpensionaris van Holland te schrijven.³⁸ Von Podewils kon zelf geen invloed uitoefenen bij de Staten van Holland, hij was daarvoor afhankelijk van de pensionaris van Dordrecht.³⁹

Ook de raadpensionaris van Holland, Anthonie van der Heim, wilde de gezant in deze kwestie behulpzaam zijn.⁴⁰ Von Podewils kon aan zijn heer schrijven dat 'Ce Ministre [de raadpensionaris] est asses entré dans mes raisons et m'a temoigné beaucoup

31 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 18, Von Podewils aan Frederik II (26 januari 1743).

32 Sillem 'Frederik', 493.

33 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 17, Von Podewils aan Frederik II (11 januari 1743).

34 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 20, Frederik II aan Von Podewils (29 januari 1743).

35 Zie hoofdstuk 12.

36 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 19v, Von Podewils aan Frederik II (22 januari 1743).

37 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 21v, Von Podewils aan Frederik II (8 februari 1743).

38 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 21r-21v, Von Podewils aan Frederik II (8 februari 1743). Zie ook GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 24v-25r, Von Podewils aan Frederik II (1 maart 1743). De raadpensionaris had geen stem. Hij zat de vergaderingen van de Staten van Holland voor en werkte de genomen besluiten uit tot minuut-resoluties die vervolgens door de vergadering moest worden goedgekeurd. Zie Meiboom, *Staten van Holland*, 9.

39 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 23v, Von Podewils aan Frederik II (26 februari 1743).

40 Van der Heim overleed op 16 juli 1746.

plus de facilité que je m'en promette'.⁴¹ Frederik II was uiteraard zeer tevreden dat de gezant voor deze kwestie niet alleen gebruik kon maken van de invloed van de pensionaris, maar dat ook de raadpensionaris zo gemakkelijk zijn medewerking aan de Pruisische zaak had toegezegd. Hij zou het zeer op prijs stellen als de raadpensionaris deze zaak tot het gewenste resultaat bracht.⁴² Het is echter niet duidelijk of de raadpensionaris van Holland en de pensionaris Van Dordrecht ervan overtuigd waren dat Frederik II recht had op vrijstelling of dat zij hem niet voor het hoofd wilden stoten. Frederik II had door Silezië te bezetten getoond dat er met hem niet te spotten viel.⁴³ Een belangrijke politieke reden om hem te vriend te houden.⁴⁴ Voor de Staten van Holland moet het in ieder geval niet aangenaam geweest zijn dat de Pruisische koning Holland bezocht en in Den Haag verbleef. Wanneer het verzoek van Frederik II om vrijstelling werd toegestaan zouden in ieder geval de Zwaluwen in andere handen kunnen komen.

De Staten van Holland verlenen vrijstelling

De raadpensionaris beloofde tijdens de eerstvolgende vergadering van de Staten van Holland te peilen hoe hun leden over de ontheffing dachten en hoopte dat zij positief op de wens van Frederik II zouden reageren.⁴⁵ Het merendeel van de leden bleek open te staan voor het verlenen van een ontheffing. Omdat een aantal van hen eerst nog hun stadsbestuur over de kwestie wilde raadplegen kon er nog geen definitief besluit worden genomen.⁴⁶ De raadpensionaris was ervan overtuigd dat dit in de volgende vergadering wel zou gebeuren.⁴⁷ Ook de pensionaris van Dordrecht uitte zich positief over de gang van zaken. Hij merkte op dat men slechts een uitweg zocht om ervoor te zorgen dat deze ontheffing geen precedent zou zijn ten aanzien van de goederen van de prins van Oranje, die namelijk ook, net als Frederik II, de achterstallige belastingen over de goederen die hij van Willem III had geërfd nog moest betalen.⁴⁸ Hier zijn de Staten van Holland in geslaagd.

Op 17 april 1743 kwamen de Staten van Holland opnieuw in vergadering bijeen.⁴⁹ Von Podewils verwachtte dat deze kwestie tijdens die vergadering geheel tot genoegen

⁴¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 52r, Von Podewils aan Frederik II (5 maart 1743). Von Podewils had de raadpensionaris verteld dat Frederik II recht had op vrijstelling van de extraordinaire verpondingen omdat hij het domein bezat als *chef des Princes d'Orange*.

⁴² GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 58, Frederik II aan Von Podewils (12 maart 1743).

⁴³ Op 16 december 1740 was Frederik Silezië binnengevallen. Het succes van Pruisen in de Twee Silezische Oorlogen (1740-1742 en 1744-1745) had in Europa grote indruk gemaakt. Zie Van Nimwegen, *Republiek*, 390.

⁴⁴ Zie tevens hoofdstuk 7, 12 en 13; De Jongste, 'Beeldvorming', 505.

⁴⁵ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 26r, Von Podewils aan Frederik II (19 maart 1743). De vergadering vond plaats op 20 maart 1743.

⁴⁶ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 32r, Von Podewils aan Frederik II (2 april 1743).

⁴⁷ Deze vergadering zou twee weken later plaatsvinden.

⁴⁸ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 32r, Von Podewils aan Frederik II (2 april 1743); GStA PK, II HA, GD, abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 129v, Von Podewils aan Frederik II (27 maart 1744). Volgens de Staten van Holland had ook Willem IV geen recht op vrijstelling van de impost op de collaterale successie.

⁴⁹ Vooraf werd de raadpensionaris door de gezant er nog aan herinnerd dat deze beloofd had een ontheffing te regelen.

van de Pruisische koning zou zijn beslist.⁵⁰ Van de achttien steden die in de Staten van Holland waren vertegenwoordigd stemden er uiteindelijk zeventien in toe om Frederik II een ontheffing te verlenen; alleen Dordrecht niet. Dit uiteraard tot grote verbazing van de gezant, omdat juist pensionaris Teresteijn van Halewijn beloofd had zijn best hiervoor te doen. De pensionaris vertelde de gezant in vertrouwen dat een van de burgemeesters van de stad had tegengestemd. Deze had een zeer aanzienlijk bedrag gestort in het fonds voor Silezië. Hij vreesde dat wanneer men Frederik II de goederen die hij in Holland had liet verkopen hij minder zou opkomen voor de belangen van de inwoners in de Republiek die geld in het fonds van de koning hadden gestoken. De pensionaris wilde het gerezen probleem meteen oplossen en ging naar Dordrecht om dit voor de Pruisische koning te regelen. De gezant schreef aan de koning het maar vreemd te vinden dat terwijl meer dan 200 leden hun instemming hadden betuigd, één persoon de zaak kon ophouden.⁵¹

Op 15 mei 1743 stond de kwestie weer op de agenda van de Staten van Holland.⁵² Omdat nu ook Dordrecht instemde werd de vrijstelling aan Frederik II verleend. De pensionaris kwam de goede afloop persoonlijk aan de Pruisische gezant vertellen. Hoewel de zaak hiermee rond was drong de gezant er bij de raadpensionaris toch op aan deze zonder tijdsverlies af te doen.⁵³ Hij had Van der Heim voor zijn inspanningen bedankt en hem betuigd dat 'Votre Majesté lui en sauroit un gré tout particulier'.⁵⁴ Het compliment van de gezant aan de raadpensionaris was 'parfaitement bien fait'.⁵⁵ Von Podewils schreef aan zijn heer dat de Staten een zeer gunstig besluit hadden genomen.⁵⁶ De Staten van Holland verbonden aan het verlenen van de vrijstelling de drie volgende voorwaarden. Ten eerste dat de ontheffing pas van kracht zou zijn nadat de verkoop was geschied. Ten tweede dat de nieuwe bezitter in de toekomst de door hem verschuldigde extraordinaire verpondingen diende te betalen en dat deze bepaling zou worden opgenomen in de verkoopvoorwaarden. Ten derde dat deze ontheffing geen afbreuk zou doen aan de vorderingen die de Staten op de Pruisische koning hadden vanwege de achterstallige extraordinaire verpondingen.⁵⁷ Er was geen voorwaarde opgenomen over het schrappen van de Pruisische vorderingen op de Republiek vanwege de Kleefse inkwartieringsgelden. Op deze vorderingen wordt later teruggekomen. De gezant had over deze drie voorwaarden met makelaar en notaris Johan Bourcourd uit

50 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 33r, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743).

51 GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 113, Van Podewils aan Frederik II (30 april 1743). De gezant gaf niet aan hoe hij aan dit getal kwam. Het waren hooguit 75 afgevaardigden. De Ridderschap, die één stem had, werd door circa drie leden vertegenwoordigd. De achttien steden hadden ieder één stem en vaardigden ieder drie à vier leden af. Tijdens de Statenvergaderingen waren ze nooit allen tegelijk aanwezig.

52 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 12v, Von Podewils aan Frederik II (14 mei 1743).

53 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 38v, Von Podewils aan Frederik II (7 mei 1743); 14r, Von Podewils aan Frederik II (17 mei 1743).

54 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 40r, Von Podewils aan Frederik II (21 mei 1743).

55 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 40v, Frederik II aan Von Podewils (27 mei 1743).

56 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 45r, Von Podewils aan Frederik II (25 juni 1743).

57 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 39r, Von Podewils aan Frederik II (21 mei 1743). Er werd niet gesproken over de achterstallige successierechten.

Den Haag gesproken. De eerste voorwaarde leverde geen nadeel voor de koning op, de tweede voorwaarde was al opgenomen in de gedrukte verkoopvoorwaarden voor de openbare verkoop.⁵⁸ Met betrekking tot de derde voorwaarde zei de makelaar dat er al gedurende jaren over de rechtsgeldigheid van deze pretenties was geredetwist zonder dat er enig resultaat bij de Staten was verkregen. Mocht de koning het met deze voorwaarde niet eens zijn dan kon men de Staten van Holland waarschuwen dat wanneer zij deze eis niet lieten vallen, Frederik zijn oude vorderingen op de Republiek zou doen herleven. Maar dat zou kunnen leiden tot het wellicht jarenlang ophouden van de verkoop.⁵⁹ Dit was niet wat de Pruisische koning wilde.

14.2 Poging om de Zwaluwen publiek te verkopen

Voordat de ontheffing was verleend ging de Pruisische gezant al op zoek naar potentiële kopers voor de heerlijkheid. De eerste geïnteresseerden vielen snel af, 'Ne voulant acheter le domaine qu'à 3 et 1/2 pour cent'.⁶⁰ Kopers moesten aan de verkoper een hypotheek tegen rente verstrekken wat in die tijd vaker gebeurde. Zij wilden dat tegen een zo hoog mogelijke rente doen, terwijl de verkoper een zo laag mogelijke rente wilde bedingen. Een zekere Gomperts had voor de Pruisische koning drie nieuwe geïnteresseerden gevonden.⁶¹ Zij wilden de heerlijkheid wel tegen een rente van drie procent kopen, maar zij zouden zeker tien à twaalf dagen nodig hebben om zich grondig over het domein te informeren. Daarna zouden zij hun besluit kenbaar maken. De gezant was bang voor een nieuwe vertraging, maar de makelaar had hem geadviseerd niet te veel druk uit te oefenen. Dit zou op deze mensen een averechts effect hebben.⁶²

De makelaar had voorgesteld de Zwaluwen publiek te verkopen omdat de opbrengst dan 20.000 à 30.000 gulden hoger zou zijn dan wanneer het goed particulier werd verkocht.⁶³ Ook specialisten hadden hem dit geadviseerd.⁶⁴ De gezant dacht de publieke verkoop binnen zes weken te kunnen regelen. De Pruisische koning vond dit een goed idee en verleende de gezant toestemming tot publieke verkoop en aankondiging daarvan.⁶⁵ Von Podewils zou tijdens de publieke verkoop een niet verdachte persoon laten bieden tot het bedrag dat Frederik II 'à peu pres' voor zijn Hollandse leen hoopte

⁵⁸ Volgens artikel 13 diende de verkoper nog tot 1 januari 1742 alle belastingen en lasten te betalen. Hij zou ook de inkomsten genieten. Vanaf 1 januari 1743 zou de koper dit gaan doen. Zie GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 118v, *Generale Condition en voorwaarden voor de publieke verkoop van de Zwaluwen*, 4. Von Podewils had 200 exemplaren laten drukken. Zie GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 117r-120r, 1-7.

⁵⁹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 39v, Von Podewils aan Frederik II (21 mei 1743).

⁶⁰ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 23r, Von Podewils aan Frederik II (26 februari 1743).

⁶¹ Go(u)mperts (z) was een jood. Zijn beroep werd niet genoemd.

⁶² Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 51r, Von Podewils aan Frederik II (5 maart 1743); 23r, Von Podewils aan Frederik II (26 februari 1743).

⁶³ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 24v, Von Podewils aan Frederik II (1 maart 1743).

⁶⁴ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 25v, Von Podewils aan Frederik II (9 maart 1743).

⁶⁵ Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 23r, Von Podewils aan Frederik II (26 februari 1743); 51r, Von Podewils aan Frederik II (5 maart 1743); 25v, Von Podewils aan Frederik II (9 maart 1743).

te krijgen. Zo kon hij ervoor zorgen dat de heerlijkheid niet onder de door Frederik aangegeven prijs van 323.000 gulden werd verkocht.⁶⁶ De gezant stelde als voorwaarde dat de koper de kosten van de verkoop op zich moest nemen.⁶⁷ Een van de Statenleden had Von Podewils geadviseerd de publieke verkoop pas in de krant bekend te maken nadat de ontheffing voor de betaling van de belastingen was verleend. Zo kon voorkomen worden dat leden van de Staten van Holland door de bekendmaking gechoqueerd raakten en misschien moeilijk zouden doen bij het verlenen van de vrijstelling.⁶⁸ De gezant zat toen met een dilemma.⁶⁹ Om de verkoop niet te vertragen wilde hij toch alvast een advertentie in de krant laten plaatsen.⁷⁰ De raadpensionaris raadde hem aan om dan in de annonce op te nemen dat men besloten had de heerlijkheid te verkopen en dat men pas na ontvangst van de ontheffing de datum van de verkoop zou vaststellen. Zo kon een verkeerd effect op Statenleden worden voorkomen. De advertentie werd onder andere geplaatst in de *Gazette Hollandaise de Leyde*.⁷¹ Na de toezegging van de Staten werd de verkoopdatum in de kranten bekend gemaakt.⁷² Voor alle zekerheid wachtte Von Podewils hiermee totdat de raadpensionaris zijn toestemming had gegeven.⁷³ Hij nam het zekere voor het onzekere.

Medewerking van Van Fenema bij de verkoop

Pas op 12 april 1743 werd Van Fenema door de gezant op de hoogte gebracht van de aanstaande publieke verkoop van de Zwaluwen.⁷⁴ Deze nam aan dat Van Fenema dit al in de *Leydse Courant* had gelezen.⁷⁵ Voor de rentmeester kwam deze mededeling inderdaad niet als een verrassing. Hij had hierover al met verscheidene mensen gesproken. De gezant had de medewerking van vooral de rentmeester bij deze verkoop hard nodig. Dus had hij hem en andere functionarissen geschreven dat zij zich geen zorgen

⁶⁶ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 35r, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743). Zie voor de berekening GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 34r-34v, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743); 51r-52v; Von Podewils aan Frederik II (5 maart 1743).

⁶⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 26r-27r, Von Podewils aan Frederik II (19 maart 1743).

⁶⁸ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 26v, Von Podewils aan Frederik II (19 maart 1743).

⁶⁹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 31r, Von Podewils aan Frederik II (29 maart 1743).

⁷⁰ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 32v, Von Podewils aan Frederik II (2 april 1743); 53r, Von Podewils aan Frederik II (9 april 1743).

⁷¹ De *Leydse Courant: Nouvelles extraordinaires de divers endroits, La Gazette de Leyde*, verscheen van 1677 tot 1811. Deze Franstalige krant behoorde tot de vaste lectuur aan alle grote Europese vorstenhoven. Zie Theeuwen, Pieter 't Hoen, 75.

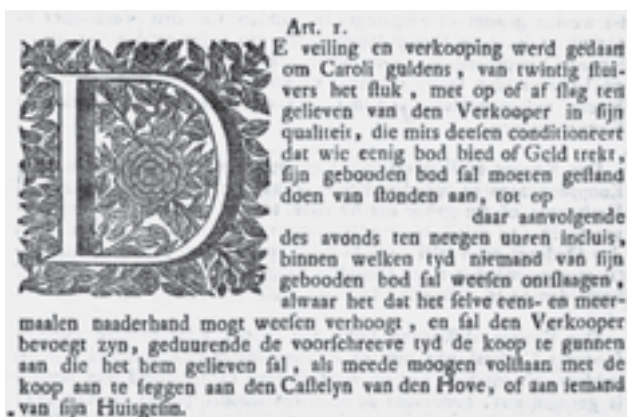
⁷² De openbare verkoop op 18 juni en 25 juni 1743 werd bekendgemaakt in de *Leydse Courant* (24 mei 1743), (2/2); (17 juni 1743); (24 juni 1743). Zie RAL, digitaal krantenarchief, *Leydse Courant* (LYC), 2. 1733-1776.

⁷³ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 38v, Von Podewils aan Frederik II (7 mei 1743).

⁷⁴ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 30, Von Podewils aan Van Fenema (12 april 1743). Ook schout-baljuw De la Faille had een brief ontvangen. Zie NA, 1.10.29, inv. 838, CF, nr. 31, Von Podewils aan De la Faille (12 april 1743). De la Faille zegde zijn medewerking bij de verkoop toe en betreunde het dat Frederik II dit besluit had genomen. Hij had geen betere heer kunnen hebben. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 32, De la Faille aan Von Podewils (13 april 1743). Ook aan François van Riel, onder andere penningmeester van de Royale Polder en heemraad van de Emilia-polder, werd gevraagd zich voor deze verkoop in te zetten. Zie NA, 1.10.29, CF, in v. 838, nr. 37, Von Podewils aan Van Riel (26 april 1743).

⁷⁵ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 30, Von Podewils aan Van Fenema (12 april 1743).

Afb. 89 Artikel 1 van de algemene voorwaarden voor de openbare verkoop van de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe in opdracht van Frederik II in het Hof van Holland in 1743.

hoefden te maken over hun ambten en survivanciën. In een apart artikel van de verkoopvoorwaarden had hij hier melding van gemaakt.⁷⁶ Een garantie was dit niet, want de koper had het benoemingsrecht. Wel zegde de gezant de rentmeester in geval van toekomstige moeilijkheden zijn goede diensten toe.⁷⁷ Van Fenema werd verzocht zijn commentaar op de verkoopvoorwaarden te geven.⁷⁸ Hij constateerde dat in de voorwaarden veel heerlijke rechten waren weggelaten. Tevens miste hij een overzicht van onder andere functionarissen die door de koning werden aangesteld en waarvan de verkoop en de jaarlijkse recognities geld voor de heer opbrachten.⁷⁹ Van Pruisische zijde vond men het echter voldoende om in de voorwaarden te vermelden dat de heer het benoemingsrecht had, terwijl in een advertentie in de *Leydse Courant* werd opgenomen dat de heer de 'Magistraaten en andere Officianten' aanstelde.⁸⁰ Voordat de verkoopdatum bekend was gemaakt vroeg een groot aantal personen de voorwaarden al op, terwijl anderen bij Van Fenema informatie over de verkoop inwonnen.⁸¹ De rentmeester

⁷⁶ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 30, Von Podewils aan Van Fenema (12 april 1743); nr. 31, Von Podewils aan De la Faille (12 april 1743); nr. 37, Von Podewils aan Van Riel (26 april 1743). Van Fenema bedankte de gezant voor zijn attentie dat hij de koper in kennis zou stellen van de survivance van zijn zoon. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 33, Van Fenema aan Von Podewils (14 april 1743). Survivance is het recht van opvolging in een ambt. GStAPK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 118v, *Generale Conditien en voorwaarden voor de publieke verkoop van de Zwaluwen*, 4, Artikel 15.

⁷⁷ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 30, Von Podewils aan Van Fenema (12 april 1743); nr. 33, Van Fenema aan Von Podewils (14 april 1743); nr. 38, Von Podewils aan Van Fenema (19 april 1743); nr. 40, Von Podewils aan Van Fenema (22 april 1743). Von Podewils wilde zich op deze wijze verzekeren van de medewerking van Van Fenema.

⁷⁸ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 33, Van Fenema aan Von Podewils (14 april 1743); nr. 40, Von Podewils aan Van Fenema (22 april 1743). Op 26 april was de tekst nog niet gedrukt. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 37, Von Podewils aan François van Riel (26 april 1743). Op 3 mei 1743 werden vier gedrukte exemplaren naar Van Fenema opgestuurd. NA, 1.10.29, inv. 838, nr. 50, Von Podewils aan Van Fenema (3 mei 1743).

⁷⁹ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 45, *Staat in de geprojecteerde Conditien nopens de verkoop der Swaluwen*; Opmerkingen op de verkoopvoorwaarden door Van Fenema; A: Overzicht van beambten die door Frederik II benoemd werden; Staat B, folio 17. Hierin werden door Van Fenema correcties in de jaarrekening aangebracht. NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 55, Van Fenema aan Von Podewils (16 mei 1743).

⁸⁰ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 50, Von Podewils aan Van Fenema (3 mei 1743), nr. 57, Von Podewils aan Van Fenema (19 mei 1743). In de *Leydse Courant* van 24 mei 1743 werd de verkoopdatum bekend gemaakt. Zie RAL, digitaal krantenarchief, *Leydse Courant* (LYC), 2. 1733-1776, 24 mei 1743.

⁸¹ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 50, Von Podewils aan Van Fenema (3 mei 1743); nr. 57, Von Podewils aan Van

kreeg bezoek van diverse belangstellenden.⁸² Op 14 mei 1743 kwamen er zelfs twee.⁸³ Het door Frederik II gevraagde kapitaal tegen drie procent bleek voor hen een probleem te zijn.⁸⁴ Van Fenema had al snel in de gaten dat onderhandelingen op die basis niet zouden lukken.⁸⁵ Het tweetal stuurde de rentmeester later nog een brief met daarin acht gerichte vragen. Vanwege tijdgebrek liet Van Fenema de beantwoording hiervan grotendeels over aan Von Podewils.⁸⁶ De rentmeester had er niet alleen heel veel werk aan gehad, maar ten behoeve van de openbare verkoop zelfs geld voorgeschooten.⁸⁷

De publieke verkoop is mislukt

Notaris Bourcourd mocht de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe, Klein Waspik en Twintighoeven in de Castelerij van het Hof van Holland op het Binnenhof, in aanwezigheid van commissarissen uit genoemd Hof, publiek veilen.⁸⁸ De openbare verkoop vond plaats op 18 en 25 juni 1743 volgens de vermelde procedure. Op de eerste dag boden de gegadigden tegen elkaar op. De Pruisische gezant beschouwde dit slechts als een ceremonie om te zien wat men kon verwachten en tevens om de aspirant-kopers aan te moedigen door aan de hoogstbiedende een trekgeld van 300 gulden te geven. Diegene die het hoogste bod had uitgebracht werd beschouwd als de provisionele koper. Op 25 juni 1743 werd er afgemijnd. De afslager begon met het noemen van een bedrag dat aanzienlijk hoger was dan het hoogste bod dat op 18 juni was uitgebracht. De afslager startte met een bedrag van 400.000 gulden en zakte daarna totdat iemand mijn zou roepen.⁸⁹ Kwam de afslager onder het bod van de provisionele koper dan was

Fenema (19 mei 1743). De publieke verkoop zelf was al eerder bekendgemaakt. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 38v, Von Podewils aan Frederik II (7 mei 1743). In de gedrukte verkoopvoorwaarden ontbrak de verkoopdatum. Er was met pen nog bijgeschreven dat informatie kon worden ingewonnen bij de griffie op het Oude Hof in Den Haag of bij de rentmeester van de Zwaluwen. Zie GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 117r, 120r, *Generale Conditiën en voorwaarden voor de publieke verkoop van de Zwaluwen*, 1.

⁸² NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 72, Van Fenema aan Von Podewils (13 juni 1743). Hij vond dat zij hem van het werk afhielden, terwijl hij toch al zo veel te doen had.

⁸³ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 55, Van Fenema aan Von Podewils (16 mei 1743). De rentmeester c.s. waren hier de hele dag druk mee bezig, maar het tweetal vertrok zeer voldaan.

⁸⁴ Het kapitaal tegen drie procent was berekend inclusief de extraordinaire verpondingen. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 55, Van Fenema aan Von Podewils (16 mei 1743).

⁸⁵ Het tweetal beloofde hem hierover nog nader te schrijven. Deze 'heeren informateurs' lieten voorlopig niets meer van zich horen NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 66, P.H. van Fenema aan Von Podewils (29 mei 1743). In verband met het overlijden van de vrouw van Van Fenema, Johanna F. Schulting, schreef zijn zoon deze brief.

⁸⁶ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 68, Van Fenema aan Von Podewils (9 juni 1743). Van Fenema gaf aan dat hij op diverse vragen niet wilde ingaan, een aantal niet wist te beantwoorden, terwijl hij voor de beantwoording van weer andere vragen onderzoek moest doen waarvoor hij niet genoeg tijd had 'Want Sonder dat diende tot dit werk en andere lopende Saken alhier wel drie Rentmeesters te Sijn'. Een aantal vragen kon door de plaatselijke ontvanger van de belastingen worden beantwoord. Von Podewils verzocht de rentmeester, indien nodig, de antwoorden die hij had gegeven verder aan te vullen. Zie bijlage 13.

⁸⁷ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 97, Aan rentmeester Van Fenema (11 februari 1744).

⁸⁸ GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 117r-120r, *Generale Conditiën en voorwaarden voor de publieke verkoop van de Zwaluwen*, 1-7. In het notarieel archief van het gemeentearchief van Den Haag zijn over deze veiling geen gegevens voorhanden.

⁸⁹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 48v-49r, Von Podewils aan Frederik II (31 mei 1743).

de heerlijkheid voor deze koper. Von Podewils was zelf tijdens de verkoop aanwezig.⁹⁰ Hij kreeg van Frederik II een volmacht zodat hij de zaken met betrekking tot de verkoop kon regelen alsof de koning dit zelf had gedaan. Hoewel Frederik II zelf zijn lenen niet had laten verheffen mocht Von Podewils uit zijn naam en die van zijn erfgenamen bij de Leen- en Registerkamer van Holland hiervan afstand doen zodat ze aan de koper overgedragen konden worden.⁹¹ Ondanks al zijn inspanningen lukte het de gezant niet om de Zwaluwen publiek te verkopen. De hoogste prijs die was geboden bedroeg slechts 163.000 gulden. Frederik II had als laagste prijs 300.000 gulden aangegeven.⁹² De makelaar moest in opdracht van Frederik II het goed terughouden. De koning diende de gemaakte kosten te betalen.⁹³

Von Podewils was ervan overtuigd dat de heerlijkheid 323.000 gulden had kunnen opbrengen. Dit was ook de mening van experts.⁹⁴ Von Podewils had Frederik II al gewaarschuwd dat heerlijkheid wellicht niet verkocht kon worden omdat de omstandigheden hiervoor niet goed leken te zijn. Hij hoopte dat wanneer hij de Zwaluwen niet gunstig kon verkopen 'Elle [de koning] veuille ne pas m'en imputer'.⁹⁵ Het was ook geen gemakkelijke tijd. Er waren voortekenen dat de Republiek betrokken kon raken bij de Oostenrijkse Successieoorlog.⁹⁶ De vrees bestond dat dan de extraordinaire verpondingen op de gronden misschien verdubbeld of verdrievoudigd zouden worden. Deze werden ieder jaar verhoogd, vooral in kritieke tijden. Particuliere kopers waren ervan overtuigd dat er dan een dubbele extraordinaire verponding zou worden geheven. Voor de Zwaluwen moest er dan 5.000 gulden per jaar worden afgedragen.⁹⁷ Daarbij kwam nog dat de heerlijkheid op de grens van Holland en Brabant lag waardoor zij blootstond aan vijandelijke invallen vanuit het zuiden (Frankrijk).⁹⁸ Een koper diende ook rekening te houden met het verlies van de heerlijke rechten en de nadelige gevolgen op de domeingoederen als gevolg van een oorlog. Hij kon door dit alles worden afgeschrikt om tot koop over te gaan. Ook was het moeilijk geld te lenen tegen een redelijke rente. Verder waren er personen die vanwege Silezië vorderingen hadden op de Pruisische koning en op basis daarvan aanspraak maakten op een lijfrente. Zij dachten dat het in hun belang was dat de Zwaluwen niet werden verkocht.⁹⁹ Waarschijnlijk was men bang dat wanneer de heerlijkheid zou zijn verkocht zij naar hun geld konden fluiten.

⁹⁰ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 43r, Von Podewils aan Frederik II (18 juni 1743).

⁹¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 68r-68v, Frederik II aan Von Podewils; 69r-70r, Volmacht voor Von Podewils (8 juni 1743). Frederik II kon deze lenen overdragen omdat hij vrijstelling had gekregen voor de betaling van zijn achterstallige belastingen.

⁹² GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 54, Frederik II aan Von Podewils (6 juni 1743); 44r, Von Podewils aan Frederik II (25 juni 1743).

⁹³ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 49r, Von Podewils aan Frederik II (31 mei 1743).

⁹⁴ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 45v, Von Podewils aan Frederik II (25 juni 1743); 46r-46v, Von Podewils aan Frederik II (28 juni 1743).

⁹⁵ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 41v, Von Podewils aan Frederik II (11 juni 1743).

⁹⁶ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 35r, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743).

⁹⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 43r-43v, Von Podewils aan Frederik II (18 juni 1743).

⁹⁸ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 35r-35v, Von Podewils aan Frederik II (16 april 1743).

⁹⁹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 44v-45r, Von Podewils aan Frederik II (25 juni 1743).

Afb. 90 Gravure van Voltaire (1694-1778), door H. Rousseau/E. Thomas, ongedateerd.

Deze moeilijke omstandigheden werden nog verslechterd doordat elders in de Republiek twee aanzienlijke landgoederen op korte termijn verkocht moesten worden. Een ervan was 'la fameuse terre' Zeist dat in augustus 1743 in de verkoop ging.¹⁰⁰ Schulden dwongen Willem Adriaan II van Nassau-Odijk het slot Zeist te verkopen.¹⁰¹ Het duurde twee jaar voordat het slot werd verkocht.¹⁰² Het andere landgoed was de heerlijkheid Borculo waarop nog niemand een bod had uitgebracht.¹⁰³ Bovendien toonde een groot aantal particulieren hun weerzin om een onroerend goed te kopen dat eigendom was van een koning. De gezant had hun verteld dat Hooge en Lage Zwaluwe een Hollands leen was en dat de koper dus geen enkel risico liep. Men had ook

¹⁰⁰ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 41r, Von Podewils aan Frederik II (11 juni 1743); 43r, Von Podewils aan Frederik II (18 juni 1743).

¹⁰¹ Willem Adriaan II van Nassau-Odijk (1704-1759) was een zoon van Lodewijk I van Nassau-Odijk (1670-1742) en Suzanne Cornelia Studler van Surck (1685-1707) en een kleinzoon van de Oranjestandaard Willem Adriaan van Nassau-Odijk en Elisabeth van der Nisse. Zie ook hoofdstuk 1.

¹⁰² Op 29 augustus 1745 kochten de Amsterdamse ijzerhandelaar Cornelis Schellinger en zijn vrouw Sofia Centen het landgoed. Zij betaalden hiervoor 157.000 gulden.

¹⁰³ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 116, Von Ammon aan Frederik II (7 maart 1749). In 1777 kocht Willem V deze heerlijkheid.

gehoord dat Frederik Hendrik in zijn testament op de heerlijkheid een onvervreemdbaar en eeuwig fidei-commis had gevestigd en dat daarom Frederik II niet het recht had om dit goed te verkopen.¹⁰⁴ Daardoor kon de koper geconfronteerd worden met een vervelend proces over het recht van eigendom. Al deze moeilijkheden konden de verkoop ongunstig beïnvloeden. De gezant had in ieder geval gedaan wat hij kon, daar was ook Frederik II van overtuigd.¹⁰⁵

In die tijd logeerde de Franse schrijver en filosoof Voltaire bij Von Podewils in het Oude Hof te Den Haag waar de Pruisische ambassade was gevestigd.¹⁰⁶ Hij schreef aan de Pruisische koning dat hij bij diens achtenswaardige en vriendelijke ambassadeur verbleef die ontroostbaar was en zelfs niet meer sliep of at omdat de Hollanders te weinig wilden betalen voor een landgoed [Hooge en Lage Zwaluwe] van een grote koning.¹⁰⁷

14.3 Andere pogingen om aan geld te komen

Na de mislukte publieke verkoop van Hooge en Lage Zwaluwe probeerde de koning een lening af te sluiten tegen drieënhalve procent rente op de inkomsten van het Westland.¹⁰⁸ Omdat er door de oorlogsdreiging op de geldmarkt een enorme vraag naar geld was lukte hem dit niet.¹⁰⁹ Oostenrijk had al een lening gekregen tegen vier procent rente met Namen als onderpand. Ook de Staten van Holland hadden er een afgesloten. Hiermee zou een bedrag zijn gemoeid van zo'n 3.600.000 gulden.¹¹⁰

De geldmarkt werd krap, de rente steeg. De gezant te Den Haag had voor het afsluiten van een lening ook de Pruisische agent in Amsterdam, Johan Rudolf Faesch, benaderd.¹¹¹ Faesch had een overzicht gemaakt waaruit bleek dat Frederik II voor meer dan 2,7 miljoen gulden aan leningen had openstaan.¹¹² Het ging om leningen die nog door de Oostenrijkse keizer Karel VI waren afgesloten. Deze had in 1734 en 1736 in de Repu-

¹⁰⁴ Voor de verkoop van deze heerlijkheid had de Pruisische koning toestemming nodig van de Staten van Holland. Zie hoofdstuk 3

¹⁰⁵ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, z.n., Frederik II aan Von Podewils (3 juli 1743).

¹⁰⁶ Voltaire was op doorreis naar Pruisen om daar Frederik II te ontmoeten.

¹⁰⁷ Voltaire, Briefwisseling, Voltaire aan Frederik II (28 juni 1743), 500.

¹⁰⁸ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 25r, Von Podewils aan Frederik II (1 maart 1743); nr. 56, 46v, Von Podewils aan Frederik II (28 juni 1743); z.n., Von Podewils aan Frederik II (3 juli 1743). Op het Westland was al eerder een lening van 7.000 gulden en op Hooge en Lage Zwaluwe een lening van 31.000 gulden afgesloten.

¹⁰⁹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 46v, Von Podewils aan Frederik II (28 juni 1743); z.n., Von Podewils aan Frederik II (3 juli 1743); 76, Von Podewils aan Frederik II (23 juli 1743); 74, Frederik II aan Von Podewils (3 augustus 1743).

¹¹⁰ (NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 88, Servaes Havart en Zonen aan Von Podewils (25 juli 1743). Zie ook GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 43v, Von Podewils aan Frederik II (18 juni 1743); 77, Von Podewils aan Frederik II (30 juli 1743). Er zou door de Staten van Holland zelfs een bedrag van 3.700.000 gulden zijn geleend, maar wel tegen een rente van maar tweeënhalve procent. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 85, Faesch aan Von Podewils (15 juli 1743).

¹¹¹ Faesch was in 1742 agent en van 4 oktober 1746 tot 21 november 1749 resident van Pruisen te Amsterdam. Zie Schutte, Buitenlandse vertegenwoordigers, 368, z.n.; Hoofdstuk 8, figuur 4.

¹¹² NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 85, Faesch aan Von Podewils (15 juli 1743). Hij had Von Podewils toegezegd zijn best voor hem te doen. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 85 (dubbel nummer), Faesch aan Von Podewils (19 juli 1743). Zie figuur 17. Volgens Rive zou er een bedrag van ruim vier miljoen gulden openstaan. Zie Rive, Schets, 165.

Afb. 91 Maria Theresia van Oostenrijk, aartshertogin van Oostenrijk, koningin van Hongarije en Bohemen, en Rooms-Duitse keizerin, door Jean-Etienne Liotard, 1747.

blik en ook in Engeland bij particulieren grote geldbedragen, met als onderpand zijn inkomsten uit Silezië, geleend.¹¹³ Nu moest de Pruisische koning de vervallen renten hiervan betalen, maar deed dat niet. Dus werd de vrees uitgesproken dat dit in de toekomst ook zou kunnen gebeuren met een nog af te sluiten lening.¹¹⁴ Alles zou makkelijker worden wanneer Frederik II in ieder geval aan de Staten-Generaal de vervallen renten zou betalen.¹¹⁵ Bij het sluiten van de Voorvrede van Breslau tussen Pruisen en Oostenrijk in juni 1742 was de vraag gesteld wie deze Oostenrijkse leningen zou gaan afbetalen.¹¹⁶ Aanvankelijke weigerde de overwinnaar Frederik II een deel van de schulden en de vervallen renten die nog niet waren afgelost te betalen. Hij sloot liever geen

113 Rive, *Schets*, 165. Karel VI (1685-1740) was van 1711 tot zijn overlijden in 1740 keizer van het Heilige Roomse Rijk. Zijn erfgenamen en nakomelingen werden verplicht om deze leningen af te lossen. De gezant in Berlijn, Reinoud (Reinhard) van Reede, had in 1734 een aantal obligaties van 1.000 gulden tegen zes procent aangeschaft. In 1741 werden zijn obligaties afgelost. Zie UA, 1001, HA, inv. 3477.

114 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 78r-78v, Von Podewils aan Frederik II (6 augustus 1743).

115 NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 85, Faesch aan Von Podewils (15 juli 1743).

116 Deze vrede kwam op 11 juni 1742 met de bemiddeling van Engeland en de Republiek tot stand. Bij deze vrede stond Maria Theresia van Oostenrijk Silezië en het graafschap Glatz aan Frederik II af. Zie Rive, *Schets*, 164. Op 22 juni 1742 werd de Definitieve Vrede van Berlijn gesloten. Pruisen voerde drie oorlogen met Silezië als inzet. De Eerste Silezische Oorlog (1740-1742), de Tweede Silezische Oorlog (1744-1745) en de Derde Silezische of Zevenjarige Oorlog (1756-1763). De laatste oorlog werd op 15 februari 1763 afgesloten met de Vrede van Hubertusburg waarbij Pruisen Silezië definitief behield.

Afb. 92 Op 7 november 1741 huldigden de Silezische standen Frederik II in de vorstenzaal van het raadhuys te Breslau, wandschildering door Wilhelm Camphausen, 1882. Foto uit 1943/1944.

vrede dan onder zulke zware voorwaarden. De Pruisische koning ging blijkbaar toch overstag want in artikel negen van het vredesverdrag werd bepaald dat hij de gelden die op Silezië werden gehypothekeerd aan particulieren, onderdanen van Engeland en de Republiek, zou afbetalen.¹¹⁷ Maar wel onder de voorwaarde dat hij de openstaande vorderingen van de laatsten mocht verrekenen en compenseren met de schulden die de Republiek bij hem had.¹¹⁸ Frederik II deed dit met de achterstallige Kleefse inkwartieringsgeld.¹¹⁹ Op 29 december 1742 schreef Frederik II aan zijn gezant Von Podewils dat hij zijn hypotheekschulden ‘clair et nets’ bij de Staten had vereffend.¹²⁰

117 De Staten-Generaal vorderden deze particuliere schulden bij de Pruisische koning.

118 Zie voor de tekst van artikel 9: Rive, *Schets*, 165, noot 2. Omdat voornamelijk Engeland deze vrede had bewerkstelligd, kon het tijdens de vredesonderhandelingen voor de Engelse hypotheekverstrekkers een gunstige regeling treffen. Omdat de Republiek pas later als toetredende partij het vredesverdrag had getekend kon zij dit voor de particuliere hypotheekverstrekkers in de Republiek niet meer doen. Zie Rive, *Schets*, 165 en 167.

119 Dit was ook een particuliere schuld. De Kleefse steden en inwoners lieten deze vordering door de Pruisische koning bij de Republiek opeisen. Volgens Rive moest de Pruisische koning nog ruim vier miljoen gulden aan hypotheekgeld aflossen. Frederik II had blijkbaar zijn vordering op de Republiek verhoogd van één naar vier miljoen gulden, zodat hij aan zijn hypotheekgevers niets meer terug hoefde te betalen. Zij konden dus naar hun geld fluiten. Zie Rive, *Schets*, 166. Ook de Engelse hypotheekverstrekkers kregen niet alles uitbetaald. Omdat Engelse kapers tijdens de oorlog met Frankrijk buit hadden behaald op Pruisische handelaren zou Frederik II 200.000 rijksdaalders hebben afgetrokken van de twee miljoen gulden die hij nog schuldig was aan particulieren in Engeland. Zie *Byzonderheden II*, 153. Zie tevens hoofdstuk 1.

120 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 16, Frederik II aan Von Podewils (29 december 1742). Zie voor Silezië, de oorlog en de geldleningen: UA, 1001, HA, inv. 3700 en 3701. Zie voor de internationale toestand: UA, 1001, HA, inv. 3702.

Figuur 17 Leningen door keizer Karel VI in de Republiek afgesloten op de inkomsten uit Silezië¹²¹

Jaar	Bedrag in guldens	Interest in % (per jaar)	Afgelost	Nog af te lossen	Onder de directie van
1734	2,5 miljoen	6	1,5 miljoen (60%)	1 miljoen + interest over bijna 2 jaar	Willem Gideon Deutz ¹²²
1736	3,5 miljoen	5	2,1 miljoen (60%)	1,4 miljoen + interest over bijna twee jaar	Willem Gideon Deutz
1734	0,5 miljoen	Onbekend	0,2 miljoen + de interest van het eerste kwartaal van 1741	0,3 miljoen + interest	George Clifford et Fils ¹²³
Totaal	6,5 miljoen		3,8 miljoen + interest	2,7 miljoen + interesten	

Deze schuldvereffening was voor de koning geen reden om de achterstallige los- en lijfrenten te betalen.¹²⁴ Het is niet bekend of het de gezant gelukt is voor Frederik geld te krijgen. Wel ontdekte Voltaire tijdens zijn verblijf in Den Haag dat de Pruisische koning nog niet zo lang geleden een geldlening in Amsterdam had afgesloten.¹²⁵ Ook rentmeester Van Fenema probeerde personen te vinden die de Pruisische koning geld wilden geven tegen een rente van niet meer dan drieënhalve procent met als onderpand de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe. Zodra hij iemand had gevonden zou hij van Frederik II een machtiging krijgen om de zaak af te handelen. Mocht het Van Fenema lukken om een bedrag van 60.000 of 100.000 gulden te vinden dan ontving hij daarvoor 30 dukaten.¹²⁶

¹²¹ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 85, *Memoire des Capitaux hypothéqués en Hollande sur la Silesie*. Zie voor deze leningen en de aflossing daarvan ook Rive, *Schets*, 164–165.

¹²² Burgemeester Willem Gideon Deutz was sinds 1719 hoofd van het aanzienlijke Amsterdamse bankiershuis Jean Deutz en Soon en W. G. Deutz. De zaken werden in die tijd door Willem Gideon en zijn neef Jean Deutz van Assendelft geregeld. Het geslacht Deutz speelde een zeer belangrijke rol in de geschiedenis van de 'haute finance' van Amsterdam in de achttiende eeuw. Kesler, 'Amsterdamsche bankiers', 501. Deutz leende miljoenen guldens aan keizer Karel VI met als onderpand de keizerlijke kwikzilvermijnen van Idria. Zie Romein, *Lage Landen*, 323.

¹²³ George Clifford (1685–1760), telg uit een rijk Amsterdams bankiersgeslacht, was koopman en bankier.

¹²⁴ Het Huis Hohenzollern had tot 1716 aan de intekenaars van leningen, die door de Brandenburgse keurvorst Frederik III in 1688, 1689, 1690 en 1691 in Rotterdam en Amsterdam waren aangegaan, de toegezegde lijfrenten betaald, maar daarna staakte Frederik Willem I de betalingen omdat de Republiek aan een aantal Kleefse steden nog achterstallige logies- en serviesgelden schuldig zou zijn. Zie NA, 3.01.04.01, SH, inv. 306, 12–13, Concept instructie van SG voor baron van Keppel als gezant aan het Pruisische Hof (13 februari 1728); Hoofdstuk 1. De Staten-Generaal betwistten de validiteit van deze schuld. Zie voor deze kwestie Rive, *Schets*, 95–98 en 164–167.

¹²⁵ Gooch, *Friedrich*, 199.

¹²⁶ NA, 1.10.29, CF, inv. 838, nr. 97, Von Podewils aan Van Fenema (11 februari 1744). De gouden dukaat had een waarde van ruim vijf gulden, de zilveren dukaat was 50 stuivers waard.

Afb. 93 Kroonprins Frederik II, door Antoine Pesne, circa 1745.

De Pruisische koning besloot zijn gezanten in het buitenland bij de verkoop van onder andere de Zwaluwen te betrekken. Hij stuurde aan Von Borckenfeld in Brussel,¹²⁷ Von Rohd te Keulen, baron le Chambrier in Parijs, Axel baron von Mardefeld in Sint Petersburg,¹²⁸ graaf van Dohna in Wenen en Andrié in Londen een brief waarin stond dat de koning om diverse redenen besloten had de Brabantse baronie van Turnhout in de Zuidelijke Nederlanden en de goederen in Holland, onder andere de Zwaluwen, te verkopen. Wellicht hadden schatrijke families die tot de hoge adel behoorden wel interesse in een van deze goederen. Hij schreef aan zijn gezant Rohd dat hij daarbij ook dacht aan de keurvorst van Keulen, Clemens August I van Beieren.¹²⁹ Mochten de gezanten toevallig iemand weten die een aankoop wilde doen dan werd hun verzocht dit

¹²⁷ Waarschijnlijk gaat het hier om Simon von Soust de Borckenfeld. Hij was van oktober 1714-1750 gezant te Brussel.

¹²⁸ Axel overleed op 7 december 1748. Zie Klaproth, *Geheime Staats-Rath*, 422, nr. 195.

¹²⁹ Clemens August I van Beieren was in 1723-1761 aartsbisschop en (geestelijk) keurvorst van Keulen.

meteen aan hem te melden. Men zou dan worden voorzien van gedetailleerde informatie over deze zaak.¹³⁰ Aan baron von Mardefeld in Sint Petersburg schreef de koning dat ‘Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies’, de ongehuwde tsarina Elisabeth Petrovna uit het Huis Romanov, misschien een van deze goederen of een deel ervan wilde kopen, wellicht om een van ‘ses favoris’ in Holland of in Brabant te kunnen installeren.¹³¹ De gezant ontving gegevens over de inkomsten van onder andere de domeinen in Holland, omdat hij deze misschien nodig zou hebben, maar ‘à moins qu’il ne se presente quelqu’un, qui vueille acheter, tout de bon les dits Domaines, soit en tout, soit en partie, et qui en ait les moijen’, want als de aspirant koper geen geld had, dan moest hij deze informatie zorgvuldig wegbergen om te voorkomen dat deze gegevens openbaar zouden worden.¹³²

14.4 Onderhandelingen met de prins van Oranje

Na de mislukte openbare verkoop van de Zwaluwen zocht de Pruisische gezant contact met Willem IV. Een van de vrienden van de gezant had verteld dat de prins, in het geheim, al het mogelijke deed om de verkoop tegen te gaan. Hij zou bang zijn dat de koning er een goede prijs voor zou krijgen.¹³³ Dan zou Frederik II de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe zeker verkopen. Blijkbaar had Willem IV zelf interesse in de heerlijkheid; dit bleek een jaar later, in maart 1744, het geval te zijn. Een anonieme vertrouwenspersoon van de prins van Oranje vroeg of de Pruisische koning nog vastbesloten was de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe te verkopen. Wanneer Frederik II de heerlijkheid tegen een redelijke prijs zou aanbieden had de prins hiervoor wel interesse. Omdat het steeds moeilijker werd om een particulier te vinden die de heerlijkheid wilde kopen gaf Von Podewils de koning de raad deze kans met alle mogelijke soepelheid aan te grijpen.¹³⁴ De gezant had opnieuw met de vertrouwenspersoon gesproken en hij had gemerkt dat Willem IV heel graag het Westland en Honselersdijk wilde kopen, maar hij had ervoor gewaakt om hem te zeggen dat Frederik II ook deze goederen wilde verkopen. Hij stelde voor om zodra de prins de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe had gekocht met hem te onderhandelen over het Westland.¹³⁵

De prins had tijdens een veldtocht onder leiding van prins Eugenius van Savoye de

¹³⁰ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 53, Frederik II aan zijn gezanten in Wenen, Keulen, Brussel, Parijs, Londen en Sint Petersburg (25 januari 1744).

¹³¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 53, 86, Frederik II aan baron Von Mardefeld (25 januari 1744). Tsarina Elisabeth Petrovna (1709-1762) regeerde in Rusland van 1741-1762.

¹³² GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 86, Frederik II aan Von Mardefeld (8 februari 1744).

¹³³ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 14r, Von Podewils aan Frederik II (17 mei 1743).

¹³⁴ GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 128r en 129r, Von Podewils aan Frederik II (27 maart 1744). Voordat Von Podewils aan de prins zou schrijven wilde hij eerst toestemming hebben van Frederik II. De Koning had namelijk alleen vrijstelling in het geval van een publieke verkoop. GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 128r, Von Podewils aan Frederik II (27 maart 1744).

¹³⁵ GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 129r-129v, Von Podewils aan Frederik II (27 maart 1744).

Afb. 94 Statieportretten van Willem IV en zijn echtgenote Anna van Hannover, door J.V. Tischbein, 1751.

toekomstige Pruisische koning Frederik II leren kennen.¹³⁶ Hij had met hem een hechte vriendschap opgebouwd. Kroonprins Frederik had ook een bezoek gebracht aan het prinselijk paar op het Loo.¹³⁷ Hij hielp Willem IV bij de afwikkeling van de erfenis van Willem Hyacinth van Nassau-Siegen zodat de goederen ervan aan Oranje kwamen.¹³⁸ Deze prins overleed in 1743 en met hem stierf de Katholieke tak Nassau-Siegen uit.¹³⁹ Von Podewils kreeg van Frederik II een volmacht om niet alleen met de prins, maar ook met anderen te onderhandelen. Hij moest trachten de procedure zo snel mogelijk af te ronden. Als voorwaarde werd nu gesteld dat de koper de koopsom contant zou betalen en hieraan diende de gezant zich absoluut te houden.¹⁴⁰ De gezant wilde de prins van Oranje bewegen tot een voor de koning zo gunstig mogelijk bod.¹⁴¹

¹³⁶ Welke veldtocht is niet bekend. Zie ook hoofdstuk 13.

¹³⁷ Zie Voltaire, *Briefwisseling*, 191-193, Frederik II aan Voltaire (6 augustus 1738); Japikse, *Geschiedenis*, II, 28. Zie voor de briefwisseling tussen Frederik II en Willem IV en zijn echtgenote: Von Ranke (ed.), *Briefwechsel*.

¹³⁸ Willem IV had Frederik II om zijn hulp gevraagd. Zie Von Ranke (ed.), *Briefwechsel*, 56-57, Willem IV aan Frederik II (19 augustus 1740). De Friese Nassuas erfden de gebieden van de uitgestorven takken Nassau-Siegen, Nassau-Beilstein, Nassau-Dillenburg en Nassau Hadamar.

¹³⁹ Japikse, *Geschiedenis*, II, 29-30.

¹⁴⁰ Op 19 april 1744 werd een resolutie hierover genomen. Zie GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 145v, Von Podewils aan Frederik II (14 april 1744). Op 21 april 1744 werd de volmacht voor de gezant opgemaakt. Zie GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 146r-146v, Volmacht (21 april 1744), 147; Frederik II aan Von Podewils (21 april 1744).

¹⁴¹ GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 145v, Von Podewils aan Frederik II (14 april 1744).

Intussen had Von Podewils vernomen dat de adviseur van de prins tevens met Frederik II in onderhandeling wilde treden over de aankoop van het Westland.¹⁴² Dit werd te veel voor de gezant. Hij stelde daarom de koning voor de verkoop van zijn domeinen door het departement van Buitenlandse Zaken, het derde departement van het Generaal-Direktorium, te laten doen.¹⁴³ De gezant wilde zelf direct aan het departement schrijven, maar men had hem verzocht deze zaak geheim te houden. Alleen diegenen die echt geïnformeerd moesten worden mocht hij op de hoogte stellen.¹⁴⁴ Vanaf die tijd was Von Podewils niet meer betrokken bij de verkoop van de domeinen. Op 28 juni 1745 bood de gezant zijn brieven van rappel aan bij de Staten-Generaal en nam hij afscheid van de Republiek.¹⁴⁵ Hij werd opgevolgd door de Pruisische resident Christoph Heinrich von Ammon.¹⁴⁶ Niet Von Ammon, maar secretaris J.D. Beck voerde bijna twee jaar de onderhandelingen over de verkoop van de domeinen en de twee huizen.¹⁴⁷ De resident had zijn handen vol aan de kwestie van de turfwinning in de Emiliapolder en de kwestie van de Tongplaat.¹⁴⁸ Beck was als voormalige secretaris van Von Podewils goed op de hoogte van de gang van zaken rondom de verkoop. Hij had hierover contact met Johan Cornelis Radermacher, de thesaurier en rentmeester-generaal van de prins van Oranje. De prins had aangegeven dat hij alle domeinen wilde kopen en dat hij voor de betaling de bruidsschat van zijn vrouw, Anna van Hannover, wilde gebruiken.¹⁴⁹ Reden voor Frederik II om naar aanleiding hiervan in Engeland onderzoek te laten doen. Hij vernam dat de prins en de prinses tot dan toe met niemand aan het Engelse Hof hierover hadden gesproken. Ook werden door hen geen maatregelen genomen om eventuele bezwaren van het Engelse parlement tegen het gebruik van de bruidsschat te voorkomen of weg te nemen. De prins werd verzocht dit alsnog te doen.¹⁵⁰

Berekening van de verkoopprijs

De verkoopprijs van alle domeinen kon op twee manieren worden berekend. Ten eerste een prijs tegen een ‘tantième pour cent’ en ten tweede een prijs ‘en gros’. De prins liet aan de Pruisische koning de keuze hoe hij deze zou berekenen. Radermacher had

¹⁴² GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 131r, Von Podewils aan Frederik II (8 mei 1744).

¹⁴³ Dit departement was belast met de Hollandse Domeinen.

¹⁴⁴ GStA PK, II HA GD, Abt. 22, HG, Tit. 3, nr. 8, 131r-131v, Von Podewils aan Frederik II (8 mei 1744).

¹⁴⁵ Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 353, nr. 385.

¹⁴⁶ Zie voor de Tongplaat hoofdstuk 13.

¹⁴⁷ Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 354, z.n. Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 95, Von Ammon aan Frederik II (4 juli 1747).

¹⁴⁸ Zie hoofdstuk 12 en 13. In 1748 stuurde Frederik II Von Ammon als zijn gevolmachtigde naar het Vredescongres van Aken. Zie *Byzonderheden*, V, 153-154. Voor de correspondentie van Von Ammon met zijn regering over deze vredesconferentie, zie NA, 1.10.29, CF, inv. 1382-1384.

¹⁴⁹ Er wordt verwezen naar een rapport van Beck (16 oktober 1745). Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 34, Van Frederik II (6 april 1746).

¹⁵⁰ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 34, Van Frederik II (6 april 1746). Het prinselijk paar had niet verteld dat de aankoop hen plezier zou doen en dat zij er ook belang bij hadden. De prins zou de goedkeuring van zijn schoonvader, de Engelse koning George II, vragen om de bruidsschat te gebruiken voor de aankoop. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 53, Beck aan Frederik II (29 april 1746). Het is niet bekend of hij dat ook heeft gedaan.

Afb. 95 Anna van Hannover, achter het klavecimbel, samen met haar broer Frederik, prins van Wales, en haar zusters prinses Caroline en Amelia, door Philip Mercier, 1733. De prinses kreeg muziek- en compositieles van Georg Friedrich Händel.

al wel bij voorbaat aangegeven dat wanneer de Pruisische koning de prijs zou bepalen op basis van vier à vijf procent of als de prijs op 800.000 à 900.000 gulden werd vastgesteld de prins van de verkoop afzag.¹⁵¹ Volgens de eerste manier werd bij de berekening van de verkoopprijs uitgegaan van een nader te bepalen percentage van de jaaropbrengst van de domeinen. De Pruisische koning hield vast aan een percentage van drieënhalf procent, terwijl Radermacher hier niet mee akkoord ging, ook niet met drie procent. Omdat de koning dit percentage, ondanks diverse verzoeken van Beck, niet wilde aanpassen, had de thesaurier het idee gekregen dat deze er niet serieus aan dacht om zijn Hollandse bezittingen te verkopen, terwijl de prins niet genoodzaakt was om deze aankoop te doen. Ook was het niet interessant om over de verkoop te praten wanneer de Pruisische koning op zijn standpunt bleef staan.¹⁵²

Om de verkoopprijs te kunnen berekenen was het belangrijk om te weten hoeveel de jaaropbrengst van alle Hollandse domeinen was. Domein- en krijgsraad Rappard kwam uit op een netto opbrengst van 50.707 gulden per jaar.¹⁵³ Hierin was echter al

¹⁵¹ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 44, Beck aan Frederik II (15 juli 1746).

¹⁵² NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1746).

¹⁵³ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 41, Beck aan Rappard (21 juni 1746). Zonder toestemming van het Generaal-

een bedrag opgenomen van 4.500 gulden van nog te verwachten inkomsten van de zandplaten in de Amer en de Biesbosch. Men dacht dat deze inkomsten in de toekomst nog zouden toenemen.¹⁵⁴ Wanneer hiervan werd uitgegaan zou de verkoopprijs meer dan een miljoen gulden bedragen.¹⁵⁵ Hier durfde de thesaurier niet bij de prins mee aan te komen. Hij beschouwde deze onderhandeling dan ook als beëindigd.¹⁵⁶ Frederik II was boos toen hij dit vernam, maar deze tegenvaller was voor hem geen reden om van verkoop af te zien.¹⁵⁷ De prins had diverse mogelijkheden om zijn geld gunstiger te beleggen. De Staten-Generaal hadden onlangs een lening afgesloten van 1 miljoen gulden tegen drieënhalf procent interest en een zeer groot aantal rijke particulieren zou een deel van hun geld hebben belegd in een niet nader genoemd Engels publiek fonds tegen maar liefst vier procent rente.¹⁵⁸ Volgens Radermacher zou het gunstiger zijn om geld in Holland tegen tweeënhalf procent (uit) te lenen, dan grond te kopen tegen vijf procent rente.¹⁵⁹ Kapitalen brachten een vaste rente op terwijl ze niet, zoals gronden, onderhevig waren aan waardedalingen als gevolg van 'mille desastres'.¹⁶⁰ Radermacher stelde dat de gronden in de Hollandse domeinen van Frederik II waren uitgeput waardoor de grondprijs was gedaald, terwijl het veel energie zou gaan kosten om de opbrengsten ervan te verhogen. Omdat er vanwege de voortdurende veesterfte weinig vee meer over was en veel inwoners extreem arm waren, verwachtte Radermacher dat de inkomsten zouden afnemen.¹⁶¹

De tweede mogelijkheid was het bepalen van een prijs 'en gros', een totaalbedrag.¹⁶² Dit had de voorkeur van de prins van Oranje.¹⁶³ Radermacher had voorgesteld een be-

Direktorium kon Rappard geen opgave maken. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 42, Rappard aan Beck (27 juni 1746); nr. 44, Beck aan Frederik II (15 juli 1746). Van Fenema werd verzocht de benodigde stukken aan te leveren. Zie ook NA, 1.10.29, inv. 839, nr. 42, Rappard aan Beck (27 juni 1746); nr. 53, Rappard aan Beck (6 september 1746); nr. 54, *Summarische Designatie* (z.d.).

¹⁵⁴ Zie hoofdstuk 13. Twee andere, niet nader omschreven projecten zouden 6.800 en 613 gulden opbrengen. Deze bedragen waren door de rentmeester van de Zwaluwen opgegeven, zonder dat hij wist waarom. Van Pruisische zijde wilde men voorkomen dat Van Fenema op de hoogte zou worden gebracht van de nieuwe poging om de heerlijkheid te verkopen. Beck was bang dat de rentmeester zijn opdrachten niet meer zou uitvoeren, terwijl Rappard ervan overtuigd was dat zodra Van Fenema dit zou weten hij niets meer zou doen voor het welzijn van de domeinen waarvoor hij in die tijd veel 'merveilles' deed. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 74, Van Rappard (26 januari 1747). De rentmeester was in die tijd druk bezig om extra inkomsten voor Frederik II te genereren. Zie hoofdstuk 11, 12 en 13.

¹⁵⁵ De berekening werd helaas niet gegeven.

¹⁵⁶ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1746). Beck merkte op dat mocht de prins akkoord zijn gegaan met het bedrag, het voor hem heel moeilijk zou zijn geweest om aan het benodigde geld te komen.

¹⁵⁷ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 17, Frederik II aan Beck (27 september 1746).

¹⁵⁸ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1746).

¹⁵⁹ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 44-45, Beck aan Frederik II (15 juli 1746).

¹⁶⁰ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1746).

¹⁶¹ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 45, Beck aan Frederik II (15 juli 1746). Zie ook hoofdstuk 12. Radermacher probeerde redenen aan te voeren zodat Frederik II de verkoopprijs zou verlagen. Veesterfte zou een van de belangrijkste redenen zijn dat de prijs van de gronden zo laag was. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 53, Radermacher aan Beck (9 juli 1746).

¹⁶² NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 44, Beck aan Frederik II (15 juli 1746).

¹⁶³ Willem IV kon het niet eens worden over het percentage en kon zelf niet nagaan hoeveel de heerlijkheden opbrachten.

drag te geven dat was gebaseerd op de waarde van de bezittingen ‘sans la proportionner precisement à un tantie[è]me pour cent’.¹⁶⁴ De prins had al bij herhaling laten weten dat wanneer Frederik II voor alle domeinen, inclusief de twee paleizen, een bedrag van 500.000 gulden wilde hebben de kans bestond dat hij hiermee akkoord zou gaan.¹⁶⁵ Hij had tevens aangegeven dat hij dan zijn huis aan de Lange Vijverberg in Den Haag, het Friese Hof, aan de Pruisische koning wilde afstaan.¹⁶⁶ Frederik II ging niet op dit aanbod in omdat hij de prijs te laag vond.¹⁶⁷ Volgens Beck was Frederik niet verplicht zijn domeinen aan de prins van Oranje te verkopen. Wanneer hij hiervoor geen redelijk bedrag kreeg, kon hij ze zelf houden of aan particulieren verkopen. Dit was bluf. Zoals wij zagen wilde de Pruisische koning graag van zijn domeinen af. Het was hem trouwens ook nog niet gelukt ze aan particulieren te verkopen. Volgens Beck had de reactie van Frederik II toch effect op Radermacher gehad want die antwoordde dat wanneer de Pruisische koning van zijn kant een voor de prins interessante prijs vroeg de kwestie afgerond kon worden.¹⁶⁸

Prins van Oranje wordt erfstadhouder

In 1747 was de prins van Oranje erfstadhouder in alle zeven provincies geworden.¹⁶⁹ Omdat de situatie voor Willem IV was veranderd had Frederik II reden om te geloven dat hij nu meer zin had om zijn Hollandse bezittingen te kopen dan voorheen. Hij zou dat kunnen doen om zijn bezittingen te vergroten en ‘que d’ailleurs les ressources ne lui manquent gueres, pour m’en payer la Valeur’.¹⁷⁰ Dit was voor Frederik reden om de onderhandelingen met Willem IV te hervatten in de hoop ze eindelijk tot een goed einde te brengen.¹⁷¹ Volgens de thesaurier van de prins was deze op dat moment in staat om deze aankoop te realiseren, maar voelde hij zich in zijn hoedanigheid van stadhouder echter nog niet verplicht om meteen al zulke grote uitgaven te doen.¹⁷²

¹⁶⁴ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1746).

¹⁶⁵ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 41, Beck aan Rappard (21 juni 1746).

¹⁶⁶ De Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau-Dietz kocht in 1646 het pand Lange Vijverberg 15 en in 1652 nummer 16. Beide huizen werden samengetrokken en het Friese Hof genoemd. Van hieruit onderhielden de Friese Nassaus nauwe contacten met hun Haagse familie. Tevens konden zij de (politieke) ontwikkelingen op de voet volgen. Zie Jansen, ‘Willem Frederik’, 52–53. In 1755 werd het huis verkocht.

¹⁶⁷ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 41, Beck aan Rappard (21 juni 1746).

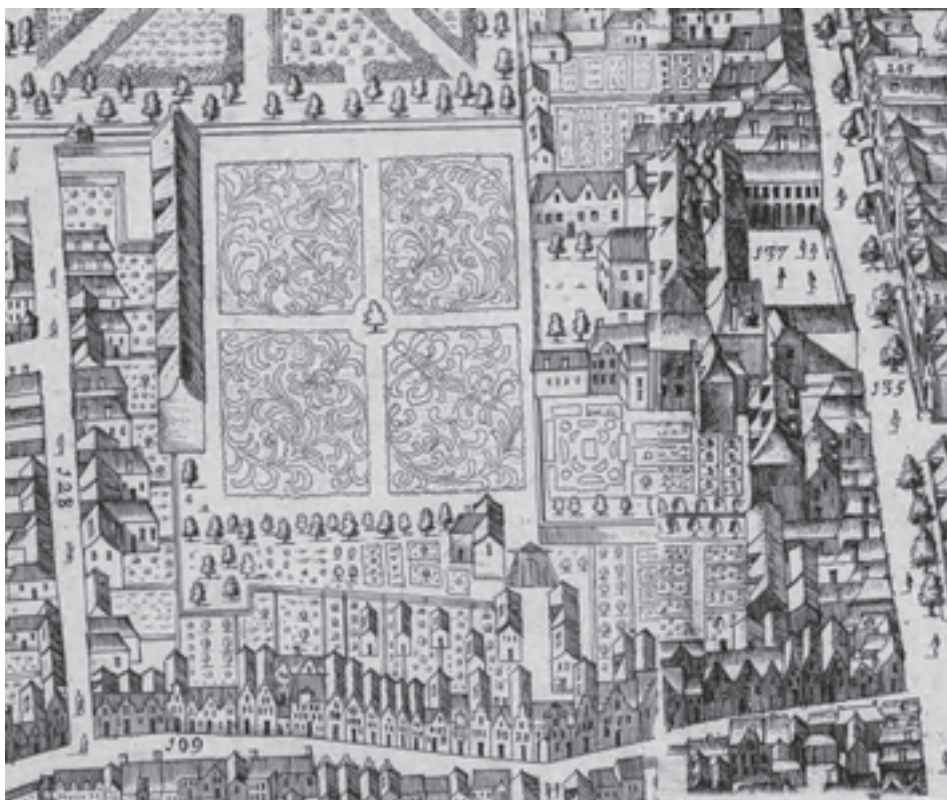
¹⁶⁸ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 45, Beck aan Frederik II (15 juli 1746).

¹⁶⁹ Prins Willem Carel Hendrik Friso (Willem IV) werd op 28 april 1747 door de Staten van Zeeland als stadhouder aangesteld, op 3 mei 1747 door Staten van Holland en Utrecht en op 10 mei volgden de Staten van Overijssel. In 1747 werd het stadhouderschap door Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel erfelijk verklaard. Alle stadhoudersschappen waren nu in één hand verenigd omdat Willem IV al stadhouder was in Gelderland, Groningen en Drenthe en Friesland. Op 4 mei werd hij door Staten-Generaal benoemd tot kapitein- en admiraal generaal van de Unie en hij werd toegelaten tot de Raad van State. Het stadhouderschap werd in zowel de mannelijke als de vrouwelijke lijn erfelijk verklaard. De prins deed zijn intrede in alle staatscolleges en werd lid van de Ridderschap van Holland. Toen hij tot stadhouder van Zeeland werd benoemd schreef hij hierover aan Frederik II. Japikse, *Geschiedenis*, II, 42–43 en 46.

¹⁷⁰ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 80, Frederik II aan Beck (9 mei 1747). Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 8, Beck aan Frederik II (9 juni 1747).

¹⁷¹ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 80, Frederik II aan Beck (9 mei 1747).

¹⁷² Het is niet duidelijk over welke financiële middelen hij toen beschikte.

Afb. 96 Het Oude Hof (paleis Noordeinde) na de verbouwing in opdracht van Frederik Hendrik voor Willem II en Mary Stuart; erachter de Prinsessentuin. Een detail van een vogelvluchtk kaart, door C. Elandts, 1681. Hier vestigde Frederik I in 1702 zijn ambassade.

Bovendien was Radermacher bang dat zij het over de prijs weer niet eens zouden worden.¹⁷³ Volgens Beck waren ook enkele adviseurs van Willem IV tegen de aankoop van de domeinen en huizen.¹⁷⁴ Op 10 mei 1747 verliet Willem het stadhouderslijk hof te Leeuwarden om zich met zijn hofhouding in het oude stadhouderslijk kwartier op het Binnenhof te vestigen.¹⁷⁵ Omdat het Stadhouderslijk Kwartier na 1702 voor verschillende doeleinden in gebruik was geweest moest het geheel opnieuw voor bewoning in orde worden gemaakt. Daarom werd in 1748 tijdelijk het huis van Willem rijksgraaf Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht, aan het Lange Voorhout gehuurd.¹⁷⁶

¹⁷³ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 81, Beck aan Frederik II (19 mei 1747); nr. 116, Von Ammon aan Frederik II (7 maart 1749); nr. 117, Von Ammon aan Frederik II (28 maart 1749).

¹⁷⁴ Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 83, Beck aan Frederik II (27 juni 1747). Waarom zij hierop tegen zouden zijn werd niet vermeld.

¹⁷⁵ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 78, Rappard aan Beck (5 mei 1747); nr. 80, Frederik II aan Beck (9 mei 1747). Zie voor de verhuizing van Willem IV naar Den Haag: Huizinga "Leeuwarden", 9-25.

¹⁷⁶ Japikse, *Geschiedenis*, II, 43. Bentinck nam zijn intrek op zijn buitenverblijf Huis Sorghvliet (het huidige Cats-

Volgens Von Ammon was het verblijf van Willem IV in het Binnenhofcomplex zo slecht dat hij verplicht was om in het kleine huis van Bentinck te gaan wonen.¹⁷⁷ Van Pruisische zijde werd hierop ingespeeld. Mocht Willem IV het Oude Hof willen hebben dan kon hij naast een geldbedrag zijn huis in Den Haag aan Frederik geven. Stemde Frederik II hiermee in dan kon de thesaurier van Willem IV dit uitwerken in een voorstel.¹⁷⁸ Dit idee was niet nieuw. Zoals wij eerder zagen had de prins in 1746 al aangegeven dat hij bereid was om voor de domeinen en de twee paleizen een bedrag van 500.000 gulden neer te tellen en dat hij dan ook het Friese Hof aan de Pruisische koning wilde afstaan. Frederik was niet zo voor deze ruilhandel, maar wanneer de prins al zijn bezittingen en domeinen tegen een gunstige prijs zou kopen 'il y aura moi en de convenir de tout'.¹⁷⁹ Het zou, volgens Beck, in het belang van Frederik II zijn dat hij toch akkoord zou gaan met deze ruiltransactie. Het huis van Willem IV verkeerde namelijk in zeer goede staat terwijl het Oude Hof een vervallen paleis was en op korte termijn grondig gerepareerd moest worden.¹⁸⁰ Toch dacht Von Ammon dat Willem IV vroeg of laat zou besluiten het paleis te kopen, omdat dit het enige huis in Den Haag was dat hem aanstond.¹⁸¹

Nieuwe onderhandelingen

Het Westland was voor Willem IV interessant. Dit domein lag ongeveer acht kilometer van Den Haag waar de prins vanaf 10 mei 1747 resideerde. Bovendien lag in dit domein het huis Honselersdijk waar de prins zich zomers kon terugtrekken.¹⁸² De prinses van Oranje had al te kennen gegeven dat zij een grote voorkeur voor Honselersdijk had.¹⁸³ Om de verkoop te vergemakkelijken werd aan de prins de mogelijkheid gegeven om alleen het Westland aan te kopen, zonder de Zwaluwen. Willem IV wilde dat ook graag, maar niet tegen drieënhalf procent. Beck was er van overtuigd dat wanneer Frederik II de Zwaluwen aan een particulier kon verkopen, de prins een aanzienlijk bedrag zou bieden voor het Westland.¹⁸⁴ Voor Frederik II was het om het even of zijn

huis), gelegen op het landgoed Sorgvliet in Den Haag. Het huis werd door stadsarchitect Claes Dirck van Balckeneynde gebouwd voor de dichter en politicus Jacob Cats (1577-1660). Op 14 juli 1652 nam Cats het in gebruik. Het landgoed Sorgvliet kwam in 1675 in het bezit van Hans Willem Bentinck, graaf van Portland en vader van Willem rijksgraaf Bentinck (1704-1774).

177 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 114, Von Ammon aan Frederik II (14 februari 1749).

178 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 81, Beck aan Frederik II (19 mei 1747). Volgens Beck had het huis van de prins net als het Oude Hof deel uitgemaakt van de nalatenschap van Willem III, maar de woning was het eigendom van de Friese stadhouders.

179 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 84, Extract brief van Frederik II (3 juni 1747).

180 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 81, Beck aan Frederik II (19 mei 1747).

181 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 114, Von Ammon aan Frederik II (14 februari 1749).

182 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 81, Beck aan Frederik II (19 mei 1747).

183 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 81, Beck aan Frederik II (19 mei 1747); nr. 116-117, Von Ammon aan Frederik II (7 maart 1749); nr. 117, Von Ammon aan Frederik II (13 maart 1749).

184 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1747). Ook Rappard dacht dat de verkoop van het Westland meer kans van slagen had wanneer de Zwaluwen aan een andere koper zou worden verkocht. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 19, Van Rappard (30 september 1746). Hij geeft niet aan waarom hij dat vond.

Hollandse domeinen door prinsen of door particulieren werden gekocht. Ook maakte het hem niet uit of alle domeinen tegelijk of afzonderlijk van de hand werden gedaan, als de kopers maar goed betaalden.¹⁸⁵ Dus probeerde hij de Zwaluwen apart te verkopen. In september 1746 had Beck aan notaris en makelaar Johan Bourcourd, die hij al lang kende, uit naam van Frederik II een beloning beloofd wanneer deze een koper voor de Zwaluwen vond.¹⁸⁶ Als hem dat lukte kreeg hij naast zijn courtage ook nog een bonus uitgekeerd. Bourcourd beloofde binnen tien dagen een rijke particulier voor te dragen die bereid was de heerlijkheid te kopen tegen de prijs die de Pruisische koning vroeg.¹⁸⁷ Ook deze poging leidde tot niets. Bourcourd had zelfs aan Beck voorgesteld om eerst de Zwaluwen in de verkoop te doen en daarna drie of vier personen bijeen te brengen die het Westland wilden kopen. Terwijl men met deze mensen in gesprek was kon Beck de prins hiervan heimelijk in kennis stellen. Deze zou zeker niet willen dat het Westland in andere handen dan de zijne zou vallen.¹⁸⁸

In april 1747 stelde Beck voor de Zwaluwen tegen een 'bescheiden' bedrag van 350.000 gulden te verkopen. Deze prijs die 'meritte quelque attention', kon eventueel worden verhoogd tot 400.000 gulden.¹⁸⁹ Aan de resultaten van de veiling van 1743 werd kennelijk door niemand gedacht. Van Pruisische zijde wilde men voorkomen dat de inkomsten van Hooge en Lage Zwaluwe door externe factoren, zoals stormen die schade aan de op- en aanwassen konden veroorzaken, zouden worden verlaagd. Er werden maatregelen genomen om gorzen en platen minder gevoelig te maken voor weersinvloeden. Bovendien werd het belang van de op- en aanwassen met de dag groter en zekerder. Dit had niet alleen een positief effect op de inkomsten, maar ook op de waarde van de heerlijkheid en de hoogte van de verkoopprijs. Verwacht werd dat daarom een bedrag van 400.000 gulden realistisch was.¹⁹⁰ Men ging er vanuit dat deze opgekomen gronden tot de bezittingen van Frederik II behoorden, terwijl de Staten van Holland hierover nog steeds geen definitief besluit hadden genomen.¹⁹¹

Intussen had een aspirant-koper uit Holland zich gemeld die interesse had in de Zwaluwen. Mocht hij een hogere prijs bieden dan Willem IV dan gaf men aan hem de

185 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 17, Frederik II aan Beck (27 september 1746). Beck had iemand gevonden die hem in het bijzonder zou informeren over het collateraal, de extraordinaire verpondingen en de kwaliteit van de turf in de polder de Oude Moer. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 18, Beck aan Von Boden (14 oktober 1746).

186 Deze makelaar en notaris was betrokken geweest bij de mislukte openbare verkoop in Den Haag van Hooge en Lage Zwaluwe.

187 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 16, Beck aan Frederik II (20 september 1746). Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 95, Von Ammon aan Frederik II (4 juli 1747). De koper moest de extraordinaire verpondingen, die minstens 2.000 gulden per jaar bedroegen, betalen. Het kapitaal dat men van hem zou vragen moest hiermee in verhouding zijn.

188 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 76, Beck aan Frederik II (28 april 1747).

189 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 76, Beck aan Frederik II (28 april 1747). Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 77, Beck aan Von Boden (28 april 1747). Zie hoofdstuk 13.

190 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 77, Beck aan Von Boden (28 april 1747). Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 78, Rappard aan Beck (5 mei 1747). Van Fenema had in zijn rapport van 2 mei 1747 geschreven dat de op- en aanwassen met de tijd zouden toenemen qua grootte en waarde. Er werden biezten geplant om de afkalving van de platen te voorkomen. Zie hoofdstuk 13.

191 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 103, Von Ammon aan Frederik II (11 juli 1747). Zie hoofdstuk 13.

voorkeur.¹⁹² De prijs was door Beck intussen vastgesteld op 400.000 gulden.¹⁹³ Nu de prins erfstadhouder van Zeeland was geworden werd hij in staat geacht om voor dit domein een hoge prijs te betalen.¹⁹⁴ Von Ammon had echter het sterke vermoeden dat de Staten van Holland via deze particulier onderhandelingen voerden om de Zwaluwen zelf te kopen.¹⁹⁵ Toen de president van de Gecommitteerde Raden, Van der Duyn, aan de Staten van Holland voorstelde om de Zwaluwen te kopen wezen zij het voorstel echter van de hand.¹⁹⁶ Wellicht om te voorkomen dat zij nog meer problemen met Frederik II zouden krijgen. Bovendien was het de vraag of de Staten van Holland op dat moment over voldoende financiële middelen beschikten om deze aankoop te doen. Resident Von Ammon nam de onderhandelingen van Beck over.¹⁹⁷ Hij benaderde de prinses van Oranje via een van haar edellieden over de aankoop van de domeinen en huizen van Frederik II in Holland. Zij reageerde positief en zou haar echtgenoot overreden om met de resident hierover te gaan praten.¹⁹⁸ Ook de prins van Oranje had hier toch wel oren naar. Zodra bekend was onder welke voorwaarden Von Ammon de verkoop wilde gaan doen, zou men van Pruisische zijde met hem hierover in onderhandeling treden. Voor de verkoop van het Oude Hof ging de resident weer terug naar een verkoopprijs die werd berekend tegen een ‘tantième pour cent’. Hij wilde in eerste instantie uitgaan van twee procent, vervolgens aandringen op tweeënhalf procent om uiteindelijk op drie procent te eindigen.¹⁹⁹ Mocht de prins het Oude Hof kopen dan was Von Ammon zijn woonverblijf en andere kleine genoegens kwijt. Von Ammon hoopte dat Frederik II hem zo zou schadeloosstellen dat hij niets hoefde te missen.²⁰⁰

Het zat de Pruisische koning nog steeds niet mee. In september 1747 werd Bergen op Zoom door de Fransen ingenomen en het gevaar waarin Holland zich bevond kon voor de prins een reden zijn om voorlopig geen aankopen te doen. Bovendien hadden particulieren geen interesse om hun geld in Zwaluwse gronden te steken die vandaag of morgen vernield konden worden. Zij wilden ook niet laten zien dat zij over veel geld beschikten. Van Pruisische zijde was men nu al vijf jaar bezig om heerlijkheden en huizen van Frederik II in Holland te verkopen, maar nog steeds zonder enig resultaat. Het advies van Frederik II aan zijn resident was om voorlopig maar af te wachten.²⁰¹ Willem IV was weer aan zet. In 1748 overleed Radermacher. De correspondentie over

¹⁹² NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 82, Beck aan Von Boden (6 juni 1747); nr. 83, Beck aan Frederik II (27 juni 1747). De aspirant-koper woonde ongeveer 40 kilometer van Den Haag.

¹⁹³ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 93, Beck aan Von Boden (3 juli 1747).

¹⁹⁴ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 76, Beck aan Frederik II (28 april 1747). Op 28 april 1747 was de prins erfstadhouder van Zeeland geworden. Hij had hierover aan Frederik II geschreven. Zie Japikse, *Geschiedenis*, II, 43.

¹⁹⁵ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 103, Von Ammon aan Frederik II (11 juli 1747). Dan kon de kwestie snel worden beëindigd.

¹⁹⁶ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7655, Eelbo aan Van Limborch (24 augustus 1747). Zie ook hoofdstuk 13.

¹⁹⁷ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 102, Frederik II aan Von Ammon (4 juli 1747). Zie ook NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 104, Frederik II aan Von Ammon (7 juli 1747).

¹⁹⁸ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 7, Von Ammon aan Frederik II (6 juni 1747).

¹⁹⁹ Waarom hij dit deed is niet bekend.

²⁰⁰ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 8, Von Ammon aan Frederik II (9 juni 1747).

²⁰¹ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 109, Von Ammon aan Frederik II (6 oktober 1747); (z.n.), Extract brief van Frederik II (14 oktober 1747).

Afb. 97 Frederik II geeft een fluitconcert in zijn concertkamer in Sanssouci onder het luisterend oor van zijn fluitdocent Johann Joachim Quantz (geheel rechts), door Adolph von Menzel, 1850-1852. Carl Philipp Emanuel Bach, een zoon van Johann Sebastiaan Bach, bespeelt het klavecimbel. Frederik was niet alleen een verdienstelijk fluitist, hij componeerde onder ander een groot aantal sonates voor dwarsfluit en een viertal fluitconcerten. Tevens schreef hij geschiedkundige werken, zoals *Mémoires pour servir à l'histoire de la maison de Brandenbourg* en gedichten. Hij was een liefhebber van kunst, muziek en wetenschap en omringde zich graag met componisten, musici, kunstenaars en wetenschappers.

de verkoopkwestie in dat jaar ontbreekt. Het is niet ondenkbaar dat de onderhandelingen een poos hebben stilgelegen.²⁰² Op 18 oktober 1748 maakte de Vrede van Aken een einde aan de Oostenrijkse Successieoorlog. Frederik II hoopte dat de onderhandelingen met Willem IV nu met succes konden worden afgerond.²⁰³ Dit bleek niet het geval te zijn. De verkoop werd bemoeilijkt vanwege geldproblemen bij de Oranjes. Anna van Hannover sprak nog steeds haar voorliefde uit voor het huis Honselersdijk. Zij en haar echtgenoot konden het echter niet kopen en dat gold ook voor de aangrenzende domeinen.²⁰⁴ Frederik II had aangegeven dat wanneer de prins geen contant geld had hij zijn domeinen niet aan hem zou verkopen.²⁰⁵ Het had daarom geen zin om onderhandelingen te beginnen. De verkoop werd nog verder bemoeilijk omdat Frederik II de oude meubelen en tapijten in zijn huizen wilde meeverkopen. De kunstminnende

²⁰² Er werd in 1748 wel correspondentie gevoerd over de turfwinning in de Emiliapolder en de kwestie betreffende de Tongplaat. Zie hoofdstuk 12 en 13.

²⁰³ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 113, Frederik II aan Von Ammon (4 februari 1749).

²⁰⁴ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 117, Von Ammon (28 maart 1749).

²⁰⁵ NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 112, Frederik II aan Von Ammon (9 december 1747); nr. 114, Von Ammon aan Frederik II (14 februari 1749).

Pruisische koning had inmiddels met het oog op een eventuele verkoop van zijn huizen zijn resident opdracht gegeven schilderijen van Peter Paul Rubens, Anthonij van Dijck, Rembrandt, Gerard (Gerrit) van Honthorst en andere beroemde meesters die in het Oude Hof en Honselersdijk hingen, samen met de twee marmeren beelden die in de orangerie van Honselersdijk stonden, zo snel mogelijk en voorzichtig in te pakken en met de meeste zorg naar Sanssouci in Potsdam te vervoeren.²⁰⁶ Von Ammon stuurde Frederik II behalve beelden en schilderijen ook tafellinnen.²⁰⁷ Al eerder, in 1720 en 1742, waren schilderijen uit Honselersdijk naar Berlijn gebracht.²⁰⁸ De koper had niet alleen veel geld nodig voor de aankoop van deze in verval zijnde huizen, maar ook voor de noodzakelijke reparaties en de herinrichting hiervan. Bovendien hing de verkoop van het Westland gedeeltelijk af van die van het Oude Hof en Honselersdijk.²⁰⁹

Frederik II had aan zijn resident opdracht gegeven te onderzoeken of de prins nog van plan was zijn domeinen en huizen te kopen, al zou dat pas over een of twee jaar zijn.²¹⁰ Von Ammon wilde liever wachten tot de prins over geld beschikte. Hij verwachtte dat Willem IV, vanwege de ongemakken die hij in de huizen in Den Haag waarin hij had gewoond had ondervonden, waarschijnlijk zou besluiten om toch het Oude Hof te kopen.²¹¹ Von Ammon beëindigde op 30 september 1749 zijn werkzaamheden als Pruisische resident te Den Haag.²¹² Ondanks zijn belofte aan Frederik II was het ook hem niet gelukt de heerlijkheden en huizen van zijn heer te verkopen.

206 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 20, Frederik II aan Von Ammon (21 oktober 1746). Er werd geen specificatie van de verzonden beelden en schilderijen gegeven. Het is zeker niet uitgesloten dat het hier gaat om beelden van Frederik Hendrik en Willem II vervaardigd door Dieusart. Deze staan nog in Potsdam. Zie ook Schepkowski, *Gotzkowsky*, 76. In 1713, na de dood van Frederik I, zou de Pruisische koning Frederik Willem I beslag hebben gelegd op de belangrijkste meubels en schilderijen in het paleis Noordeinde. Hij zou ze daarna hebben laten afvoeren naar zijn paleizen in Berlijn en Potsdam. Zie Goossens, *Paleis*, 45.

207 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, Von Ammon aan Frederik II (16 december 1746) met nota voor de kosten van de verpakkingsmaterialen en het transport, nr. 4 en 5. Kosten 90 gulden, 10 stuivers en 49 penningen (49 ecus). Honselersdijk was rijk ingericht met meubels, kunstvoorwerpen en vooral met schilderijen.

208 Drossaers en Lunsingh Scheurleer (ed.), *Inventarissen I*, 521–538: *Inventaris van de schilderijen op het Huis Honselaarsdijk 1707-1713-1719*. Volgens Kohnke zouden maar weinig schilderijen naar Berlijn zijn gegaan, de meeste schilderijen bleven in Honselersdijk of werden verkocht. Zie Kohnke, 'Oranischen Archivs', 286 en 298, noot 15.

209 NA, 1.10.29, CF, NA, inv. 839, nr. 114, Von Ammon aan Frederik II (14 februari 1747). Drechsler, *Streit*, 12–13.

210 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 115, Frederik II aan Von Ammon (22 februari 1749). Het ging vooral om het Oude Hof en Honselersdijk.

211 NA, 1.10.29, CF, inv. 839, nr. 116, Von Ammon aan Frederik II (7 maart 1749).

212 Na hem werd David du Commun als zaakgelastigde benoemd. Du Commun zond op 2 januari 1750 zijn eerste bericht en ontving zijn brief van recedentie (bewijs van terugroeping) op 27 november 1751. Zie Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 355, nr. 388; Hoofdstuk 8, figuur 4. Hij werd opgevolgd door Wilhelm Bruno von der Hellen. Von der Hellen bood zijn geloofsbrieven aan op 26 augustus 1751 en ontving zijn brieven van rappel op 30 augustus 1763. Deze werden op 7 oktober 1763 aangeboden. Zie Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 356, nr. 389.

14.5 Voortzetting van de onderhandelingen met Willem IV en later met zijn weduwe

In de periode 1750 tot 10 maart 1753 zouden eerst uit naam van de Staten van Holland, daarna door Willem IV en na diens dood in 1751 door zijn weduwe de onderhandelingen toch weer worden voortgezet.²¹³ De geldproblemen van de Oranjes waren kennelijk opgelost. In die tijd komt een zekere baron J.W. von Klinggraeffer, vanaf 1751 Pruisisch gezant te Wenen, in beeld.²¹⁴ Hij hield zich in opdracht van de Pruisische koning bezig met de verkoop van diens Hollandse bezittingen, ook Hooge en Lage Zwaluwe, en probeerde deze kwestie voor hem tot een goed einde te brengen.²¹⁵ Hij correspondeerde hierover met Frederik II, Willem IV en vanaf 28 november 1750 vooral met diens raadsheer De Charon de Saint Germain.²¹⁶ Von Klinggraeffer was van mening dat deze kwestie alleen door het voeren van onderhandelingen in Den Haag kon worden opgelost.²¹⁷ Op verzoek van Willem IV stuurde Von Klinggraeffer hem een beknopt overzicht van de netto inkomsten van de beide domeinen over 1747.²¹⁸

Figuur 18 Netto inkomsten van de Hollandse lenen over 1747²¹⁹

Domein	Netto opbrengst in guldens, stuivers en penningen
Westland	13.755-10-03
Hooge en Lage Zwaluwe	14.579-08-05
Totaal	28.334-18-08

Maar de prins van Oranje wilde van de Pruisische koning de bruto inkomsten van deze domeinen over de laatste twintig jaar ontvangen.²²⁰ In die tijd zou de grondwaarde van de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe aanzienlijk zijn verminderd door veesterfte vanwege de heersende veepest en inundaties als gevolg van de Oostenrijkse Successieoorlog. Bovendien waren de domeinen in handen van pachters die niet nalieten de grond uit te putten. De verlangde gegevens werden opgestuurd.²²¹ Tevens had men bij het dorpsbestuur afschriften van de dorpsrekeningen over de periode 1736 tot 1750 opgevaagd.²²²

²¹³ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 2, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (z.d.). Willem IV overleed op 22 oktober 1751.

²¹⁴ Von Klinggraeffer volgde Von Podewils, die op 14 januari 1751 zijn laatste audiëntie deed bij keizerin Maria Theresia, op als Pruisisch gezant te Wenen. Von Podewils trok zich terug op zijn landgoed in Neumark en overleed daar in 1780.

²¹⁵ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 139, Von Klinggraeffer aan Frederik II (17 juli 1750); 140r-142v, 21 januari 1751; 122r-123v, 25 november 1752 (brief in code); 126r-126v, 24 januari 1753.

²¹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Von Klinggraeffer aan Willem IV (28 november 1750).

²¹⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Von Klinggraeffer aan Willem IV (25 september 1750).

²¹⁸ Zie figuur 18.

²¹⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Von Klinggraeffer aan Willem IV (25 september 1750), alsmede het overzicht van 1747. Zie ook Von Klinggraeffer aan Willem IV (16 januari 1751), met een specificatie van de in- en uitgaven over 1747: Staten A t/m C.

²²⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Von Klinggraeffer aan Willem IV (april 1751); Pro memorie (6 maart 1751).

²²¹ Zie figuur 19. Uit deze cijfers blijkt dat de inkomsten enigszins fluctueren.

²²² RAT, 2500, DZ, inv. 783, Verklaring van Giese (29 oktober 1753). Zie voor de aankoop, de inspecties van de

Figuur 19 Bruto inkomsten domeinen 1730 tot 1750²²³

Jaar	Bedrag in guldens, stuivers en penningen
1730	54.554-09-03
1731	52.946-13-03
1732	51.990-02-07
1733	51.990-02-07
1734	51.990-02-07
1735	50.206-10-02
1736	49.627-14-07
1737	50.176-04-01
1738	49.637-14-01
1739	50.511-02-01
1740	49.768-02-01
1741	49.768-02-01
1742	49.768-02-01
1743	49.768-02-01
1744	50.105-08-05
1745	49.853-04-07
1746	49.853-04-07
1747	49.853-04-07
1748	51.625-13-05
1749	51.540-18-05
1730 t/m 1749	1.015.534-11-79

Deze informatie bood Willem IV veel meer zekerheid met betrekking tot de werkelijke inkomsten van deze gronden.²²⁴ Uit dit overzicht bleek dat ondanks de genoemde problemen de inkomsten gedurende de periode van twintig jaar toch redelijk stabiel waren.²²⁵ De prins was blijkbaar toch bang dat hij te veel moest betalen. De geheimraad van de prinses gouvernante, Thomas Isaac de Larrey, had iemand ‘van vertrouwen op de been gekregen’ die zich onder andere zou laten informeren over het bedrag dat

Zwaluwen c.a. en de in bezitname van de goederen van Frederik II door Anna van Hannover: NA, 1.08.11, inv. 3965, Verbalen van de leden van de Domeinraad, De Beaufort en Boemer.

²²³ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Specificatie van de inkomsten over 1730 t/m 1749 in de brief Von Klinggraeffer (24 april 1751). Zie ook GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 120-121, Overzicht bruto inkomsten over 1730 t/m 1749: 1.015.534-10-15. De netto inkomsten kwamen in de Oranische Sukzessionskasse terecht.

²²⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Von Klinggraeffer aan Willem IV (24 april 1751) met specificatie van de inkomsten over 1730 t/m 1749. Begin januari 1751 wilden enige particulieren gezamenlijk de Zwaluwen kopen. Wanneer Frederik II een prijs zou vragen die hun aanstond zouden zij contant betalen. NA, 1.10.29, CF, inv. 839, z.n., Du Commun aan Frederik II (15 januari 1751). Hierover werd verder niet meer gesproken.

²²⁵ 1730 blijkt een topjaar te zijn geweest, waarom is niet bekend.

Afb. 98 Anna van Hannover, echtgenote van Willem IV, toegeschreven aan Gerrit Kamphuyzen: kopie naar Johann Valentin Tischbein, 1753-1760.

in 1743 tijdens de publieke verkoop voor de Zwaluwen was geboden.²²⁶ Voor de Zwaluwen zou toen 165.000 gulden zijn geboden.²²⁷ Eerder zagen we dat als hoogste bedrag 163.000 gulden was geboden. Volgens de Larrey was het goed dat deze ontdekking was gedaan. Nu kon worden voorkomen dat Willem IV door het Berlijnse Hof zou worden beetgenomen.²²⁸ Uiteindelijk deed Willem IV een bod van 700.000 gulden voor alle domeinen, inclusief Honselersdijk en het Oude Hof, vrij van alle schulden en leningen die waren afgesloten op de domeinen. Men was van mening dat gezien de inkomsten van de beide domeinen de aankoop tegen dit bedrag zeer gunstig zou zijn. Wanneer dit aanbod door Frederik II werd geaccepteerd, zou men nog tot overeenstemming dienen te komen over de betalingstermijnen en regelingen met betrekking tot de zekerheid van de verkoper en de koper.²²⁹ De Pruisische koning accepteerde het voorstel van Willem IV. Hij stelde wel als voorwaarde dat hij het bedrag in goud of goudstaven zou ontvangen en bij gebrek hieraan in oude Hollandse gouden

²²⁶ Larrey was de opvolger van secretaris De Back die in 1758 wegens onbetrouwbaarheid werd ontslagen. Zie Japikse, *Geschiedenis*, II, 64.

²²⁷ Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 44r, Von Podewils aan Frederik II (25 juni 1743).

²²⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, De Larrey aan raadpensionaris Pieter Steyn (6 maart 1751). De afloop van deze zaak is niet bekend.

²²⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Pro memoria (7 september (1751)); Aan Von Klinggraeffer ((17) september 1751). Zie ook Pro memoria (18 oktober 1752).

dukaten.²³⁰ Intussen was op 22 oktober 1751 Willem IV overleden. Zijn weduwe, prinses Anna van Hannover, nam de onderhandelingen over.²³¹

Het koop- en verkoopcontract met bijbehorende bepalingen diende nog geregeld te worden, evenals de betaling en de overdracht van de goederen.²³² Door zowel Frederik II als Anna van Hannover werden commissarissen gemachtigd om een koop- en verkoopcontract op te stellen. Frederik II machtigde op 27 april 1753 zijn krijgs- en domeinraad Lodewijk Philipp von Hagen van de Krijgs- en Domeinkamer te Kleef en Wilhelm Bruno von der Hellen, zaakgelastigde van de Pruisische koning bij de Staten-Generaal.²³³ Anna van Hannover verleende op 29 mei 1753 een volmacht aan haar raden en rekenmeesters Pieter Benjamin de Beaufort en François Boemer.²³⁴ Op 5 juni 1753 werd de eerste conferentie tussen beide partijen gestart.²³⁵ Over ieder punt werd door beide partijen heel lang gediscussieerd. Zo wilde de Pruisische koning dat Anna van Hannover voor de meubels in het Oude Hof en Honselersdijk 12.000 gulden zou betalen. Uiteindelijk bleek Anna van Hannover pas na het voeren van zes à zeven conferenties bereid tot het betalen van 5.000 gulden.²³⁶

Ook de Pruisische koning werd geconfronteerd met zaken die hem niet bevielen. Op 15 juli 1753 overhandigden de commissarissen van Anna van Hannover aan de Pruisische vertegenwoordigers een ontwerp overeenkomst met daarin hun intenties. Volgens een ervan zou Frederik II voor de Leen- en Registerkamer dienen te verschijnen om zijn Hollandse lenen aan zijn leenheer over te dragen. De kans bestond dat hij dan niet alleen verplicht zou zijn alsnog belastingen af te dragen voor de lenen die hij in 1740, na het overlijden van zijn vader Frederik Willem I in bezit had gekregen, maar dat hij ook nog de belastingen voor zijn vader moest betalen die deze lenen in 1734 definitief had verworven.²³⁷ Voor Frederik II reden om aan te geven dat hij niet zou of kon verschijnen.²³⁸ Na overleg door de commissarissen van de prinses gouvernante met de raadpensionaris, Pieter Steyn, en na het inwinnen van advies bij Anna's advocaat Van Limborch werd besloten dit artikel uit het koopcontract te laten.²³⁹ De Sta-

²³⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Van Von Klinggraeffer (14 september 1752); Pro memoria (16 oktober 1752).

²³¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Van Von Klinggraeffer (3 november 1751).

²³² NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Van Frederik II (23 december 1752); NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Charon de St. Germain aan Anna van Hannover (23 oktober 1752) en (24 oktober 1752). Zie ook 2, Rapport van de Beaufort en Boemer voor ND, (z.d.).

²³³ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 16-17, Koop- en verkoopcontract (11 januari 1754): Volmacht voor Von Hagen en Von der Hellen van Frederik II (27 april 1753). Zie voor Von der Hellen hoofdstuk 8, figuur 4.

²³⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 18-19, Koop- en verkoopcontract (11 januari 1754): Volmacht voor De Beaufort en Boemer van Anna van Hannover (29 mei 1753).

²³⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 2, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (z.d.).

²³⁶ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 129r, Von der Hellen aan Frederik II (16 augustus 1753). Deze brief is gedeeltelijk in code geschreven en gedecodeerd. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 6, Koop- en verkoopcontract (11 januari 1754), artikel 2; 5 en 7; Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND, (z.d.).

²³⁷ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 124r, Von der Hellen aan Frederik II (31 juli 1753).

²³⁸ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 6, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (z.d.). Volgens Anna van Hannover had Frederik II, ondanks alle pogingen, geweigerd zijn lenen te verheffen. Zie NA, 3.01.04.01, SH, inv. 196, RSH 1753, 1027 (9 augustus).

²³⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 7-8 en 10, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (z.d.). De Staten van Holland werden hiervan in kennis gesteld.

ten van Holland besloten aan de stadhouder en de leenmannen van de Leenkamer van Holland toestemming te geven om de lenen van Frederik II toch op de prins van Oranje, Willem V, te verlijden.²⁴⁰ Tevens werd een regeling getroffen voor de achterstallige verpondingen die Frederik II nog aan de Staten van Holland moest voldoen. Zoals we al eerder zagen hadden de Staten van Holland in twee resoluties vastgesteld dat onroerende goederen na verkoop pas aan de koper overgedragen mochten worden wanneer de verkoper alle gewone en buitengewone verpondingen had betaald.²⁴¹ Bovendien waren er over de betaling van de honderdste en tweehonderdste penning al sinds het overlijden van Willem III problemen met de Pruisische koningen geweest. Besloten werd nu dat Frederik II zijn achterstallige belastingen niet meer hoefde te betalen, zodat hij na de verkoop zijn goederen aan Anna van Hannover kon overdragen.²⁴²

De verkoop is rond

Er werden verschillende ontwerpcontracten gemaakt. Uiteindelijk gingen beide partijen met het derde ontwerp, dat door de Oranjes aan de Pruisische commissarissen werd overhandigd, akkoord. De artikelen hierin werden door beide partijen diverse malen doorgenomen voordat men zich uiteindelijk in de definitieve overeenkomst, de minuut, verenigde.²⁴³ Dit gebeurde op 15 augustus 1753. Anna van Hannover kocht ten behoeve van haar nog minderjarige zoon de Hollandse goederen, inclusief de meubels, van Frederik II terug voor een bedrag van 705.000 gulden.²⁴⁴ Alle nodige beschikkingen over de koopsom, de bezwaren, de bedieningen, de achterstallige betalingen en de inkomsten werden in tien artikelen beschreven.²⁴⁵ Het koop- en verkoopcontract werd door Frederik II op 21 januari 1754 ondertekend. De prinses ratificeerde het contract op 18 februari 1754.²⁴⁶ Op 19 februari 1754 werd door de gevolmachtigden het koop- en verkoopcontract getekend en uitgewisseld. Het door Frederik geratificeerde contract met bijbehorende tien artikelen werd in bewaring gesteld van griffier Jan

²⁴⁰ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 196, RSH 1753, 1027 (9 augustus).

²⁴¹ Over de achterstallige successierechten werd niet meer gesproken.

²⁴² NA, 3.01.04.01, SH, inv. 196, RSH 1753, 1027-1028 (9 augustus).

²⁴³ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 129v, Von der Hellen aan Frederik II (16 augustus 1753).

²⁴⁴ Alleen het voor Pruisen vrij gunstig gelegen domein Montfort werd pas in 1769 door Willem V teruggekocht. Willem IV had al eerder aangegeven dat hij Montfort wilde kopen, maar Frederik II vond dat eerst de Hollandse domeinen verkocht moesten worden. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 53, Von Ammon aan Frederik II (1 december 1747) en Frederik II aan Von Ammon (9 december 1747).

²⁴⁵ Door de vier commissarissen moest later nog onderhandeld worden over de uitwerking van deze artikelen. Zie de rapporten van De Beaufort en Boemer voor de Nassause Domeinraad: NA, 1.08.11, ND, inv. 3965. Na de verkoop van de goederen in Holland werd er door beide partijen, zoals was overeengekomen in het koop- en verkoopcontract, de schulden en de vorderingen verrekend. De eindverrekening vond plaats op 8 augustus 1756. De Nassause Domeinraad betaalde toen, in opdracht van Anna van Hannover, aan Frederik II een bedrag van 68.226 gulden, 11 stuivers en 14 penningen. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, Kwitantie van Frederik II (8 augustus 1756), nr. 19, Visa; Overzicht kwitanties. In het overzicht werd abusievelijk een bedrag van 680.226 gulden, 11 stuivers en 14 stuivers genoemd.

²⁴⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, Koop- en verkoopcontract (11 januari 1754), 1-19; NA, 1.08.11, ND, inv. 693, Repertorium, 231. Hierin wordt verwezen naar het op 11 januari en 18 februari 1754 door beide partijen geratificeerde koop- en verkoopcontract.

de Back van de Nassause Domeinraad.²⁴⁷ Anna van Hannover had ook een exemplaar van het contract naar de Staten van Holland gestuurd. De raadpensionaris mocht uit naam van de Staten de prinses 'in convenabele termen' feliciteren met de aankoop van de goederen.²⁴⁸

Nu moest Anna aan Frederik de overeengekomen koopsom betalen. De Engelse koning George II had aan zijn dochter Anna beloofd om haar 40.000 'livres sterling', dat wil zeggen 400.000 gulden, uit haar bruidsschat te geven. Vervolgens trok hij vanwege niet nader genoemde reden zijn toezegging in.²⁴⁹ De prinses verzocht daarom de Staten van Holland haar de aankoopprijs van 700.000 gulden te verstrekken tegen een rente van tweeënhalf procent per jaar. Anna van Hannover verwachtte dat de Staten van Holland het aangenaam zouden vinden dat zij deze aankoop deed en haar daarom een lening wilden verstrekken. Dit bleek ook het geval te zijn. De Staten besloten haar het bedrag in obligaties te geven tegen de door haar gevraagde lage interest. De gelden kwamen uit de 'Kasse van reserve' van de Staten van Holland. De rente moest jaarlijks worden betaald totdat het gehele bedrag was afgelost.²⁵⁰ Begin oktober 1753 leenden de Staten haar het benodigde geld tegen 'les interets en courant à Sa charge'. Dit had Von der Hellen uit goede bron vernomen.²⁵¹ Nu kon de betaling geregeld worden. Zoals in het koop- en verkoopcontract was afgesproken werd de thesaurier-generaal van de Nassause Domeinraad, Campegius van der Straaten, door Anna van Hannover geassigneerd om het aankoopbedrag tegen ontvangst van kwitanties aan Frederik II te voldoen. De Beaufort en Boemer hadden de assignatie aan de twee Pruisische commissarissen gegeven. Von Hagen incasseerde voor de koning het bedrag van 5.000 gulden voor de meubels. Rentmeester Johann Heinrich Albrecht van de 'Successie-Casse van Orange' ontving op het 'Comptoir of Huijs' te Amsterdam het bedrag van 700.000 gulden voor de huizen en heerlijkheden. De commissarissen van Frederik gaven de twee kwitanties aan De Beaufort en Boemer en zij bezorgden deze documenten op 22 februari 1754 bij de Nassause Domeinraad.²⁵² Nadat de betalingen waren gedaan kon de overdracht van de heerlijkheden en huizen aan Anna van Hannover geregeld worden. Ook werden archieven overgedragen.

²⁴⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, Notulen van de Nassause Domeinraad (19 februari 1754).

²⁴⁸ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 197, RSH 1754, 169 (15 februari 1754).

²⁴⁹ Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 127r, Von der Hellen aan Frederik II (16 augustus 1753).

²⁵⁰ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 196, RSH 1753, 1026-1028 (9 augustus) en 1090 (14 augustus).

²⁵¹ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 56, 132r, Von der Hellen aan Frederik II (30 oktober 1753). Deze brief is geheel in code geschreven en gedecodeerd. Hij schreef aan Frederik dat de Staten zonder problemen het geld aan de prinses zouden geven, wat ook gebeurde.

²⁵² NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, Overzicht kwitanties; Kwitanties van Frederik II (21 januari 1754) in het Duits en in het Nederlands. De Duitse tekst werd door de vertaler van de Staten-Generaal, Johan Willem van Haar, op 10 juli 1754 in het Nederlands omgezet. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 6-7, Koop- en verkoopcontract (11 januari 1754), artikel 2.

Overdracht van de archieven

In overeenstemming met het koop- en verkoopcontract werd het archief in het Oude Hof door Frederik II overgedragen aan Anna van Hannover. Haar commissarissen De Beaufort en Boemer namen de documenten en lijsten in ontvangst die vervolgens in twee afgesloten kamers op het Oude Hof werden ondergebracht in afwachting van de archieven uit Berlijn en Kleef. Deze archieven zouden dan in een geschikte archief-ruimte geplaatst worden.²⁵³ In de jaren 1742 tot 1746 werden akten uit het archief in het Oude Hof naar Kleef, Meurs, Geldern, Lingen en Tecklenburg gestuurd.²⁵⁴ De archivalia te Kleef zouden binnen zes maanden na de overdracht aan de Domeinraad te Den Haag worden gestuurd net als de stukken in Berlijn die binnen zes maanden aan de Staatse gezant te Berlijn zouden worden afgedragen ten behoeve van de Staten-Generaal.²⁵⁵ Deze twee archieven werden echter niet overgedragen.²⁵⁶

14.6 De feestelijke overdracht van de Zwaluwen

Het dorpsbestuur en de ambtenaren en ingezetenen van Hooge en Lage Zwaluwen, Klein Waspik en Twintighoeven werden op 14 februari 1754 door Von Hagen en Von der Hellen officieel op de hoogte gebracht van de verkoop.²⁵⁷ Nadat de overdracht van de goederen in het Westland en de twee huizen op 20 februari 1754 had plaatsgevonden voeren op 23 februari 1754 de twee gevolmachtigden van de Pruisische koning en die van Anna van Hannover met het binnenjacht van de prinses gouvernante naar Rotterdam en vandaar met het buitenjacht naar Hooge Zwaluwe om er op 26 februari 1754 de overdracht van de verkochte domeinen te doen, 't geen met meer omslags dan in Delfland' [het Westland] gebeurde. De plechtigheden gingen 'vergezeld van de daar byvoegende staatlykheden, Feest- en Vreugdebedryven', de blijde inkomsten.²⁵⁸

Op 26 februari 1754 verschenen de gezamenlijke burgerij en ingezetenen 's morgens om negen uur met geweren, nieuwe vaandels en oranje kokarden op de hoed bij de haven van Hooge Zwaluwe.²⁵⁹ Zij stelden zich in twee rijen op langs de route vanaf de haven, waar het jacht lag afgemeerd, tot het rechthuis (raadhuis).²⁶⁰ In opdracht van de

²⁵³ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 9-11, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (14 juni 1754).

²⁵⁴ Zie Kohnke, 'Oranischen Archivs', 292.

²⁵⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 10-11, Koop- en verkoopcontract (11 januari 1754), artikel 8.

²⁵⁶ Zie voor de overdracht Kohnke, 'Oranischen Archivs', 292-293. Het archief van de Krijgs- en Domeinkamer te Kleef bevindt zich in het Nordrhein-westfälischen Hauptstaatsarchiv te Düsseldorf, terwijl het archief betreffende de Hollandse domeinen in het Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz te Berlijn is ondergebracht.

²⁵⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, nr. 5, Voor Den Huijse van Orange en Nassau: Akte opgemaakt door schout/secretaris Boeser (2 maart 1754).

²⁵⁸ Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XXII, 133-134. Zie ook de *Opregte Groninger Courant* (5 maart 1754), 2/2, nr. 19: NA, 1.08.11, ND, inv. 693, Repertorium, 231. Hierin wordt verwezen naar de overdracht en transport van de goederen aan Anna van Hannover.

²⁵⁹ Een kokarde is een onderscheidingsteken, gewoonlijk in de vorm van een strik, rozet of een ovale knop, in de nationale of partijkleuren, aan het hoofddekseel gedragen als partijteken of als nationaliteitskenmerk, soms alleen als versiersel (bijvoorbeeld bij koetsiers).

²⁶⁰ *Nederlandsche jaarboeken* IIX, 155. Zie ook de *Opregte Groninger Courant* (5 maart 1754), 2/2, nr. 19.

Afb. 99 Foto van de haven met kade te Hoge Zwaluwe, door Matti Herben, 2012.

Pruisische commissarissen arriveerde schout Peter Boeser van Klein Waspik en tevens secretaris rond elf uur op het raadhuis te Hoge Zwaluwe. Iets later kwamen de vier commissarissen.²⁶¹ Zij werden door de schout-baljuw De la Faille en de schepenen bij de haven verwelkomd. Allen begaven zich naar het raadhuis waar de overdracht en de inbezitting van de heerlijkheden, met alle 'staatkijheid' zou plaatsvinden.²⁶² Nadat zij zich aan een tafel hadden gezet vertelden de commissarissen vooraf aan de leden van de magistraat wat hun stond te wachten. Zij moesten van het gebeuren een gerechtelijk protocol vervaardigen en tevens een akte hiervan opmaken. Deze stukken moesten aan de commissarissen worden afgegeven.²⁶³ Daarna werd door Von Hagen aan het dorpsbestuur en de overige beambten verteld dat Frederik II zijn Hollandse goederen aan prinses gouvernante Anna van Hannover had verkocht. Alle ambtenaren waren ontslagen van hun eed van gehoorzaamheid en trouw, die zij aan de Pruisische koning hadden gezworen.²⁶⁴ Von Hagen en Von der Hellen droegen vervolgens de heerlijkheid Hoge en Lage Zwaluwe met Klein Waspik en Twintighoeven in het

²⁶¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, nr. 5, Voor Den Huijse van Orange en Nassau: Akte opgemaakt door schout/secretaris Boeser (2 maart 1754).

²⁶² Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XXII, 135. Zie ook de *Oprechte Groninger Courant* (5 maart 1754), 2/2, nr. 19.

²⁶³ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, nr. 5, Voor Den Huijse van Orange en Nassau: Akte opgemaakt door schout/secretaris Boeser (2 maart 1754).

²⁶⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, nr. 1, *Faite à la Haute Swaluwe le 26de Fevrier 1754*: Memorie betreffende de overdracht van de goederen op 26 februari 1754 in het raadhuis te Hoge Zwaluwe, met de zegels en handtekeningen van de vier commissarissen (1 maart 1754). Zie ook Van der Aa, *Vereenigde Nederlanden* II, 437.

Afb. 100 Het voormalige raadhuis aan de Raadhuisstraat te Hooge Zwaluwe, ansichtkaart uitgegeven door J. den Dunnen, ongedateerd.

bijzijn van alle ambtenaren over aan de commissarissen van Anna van Hannover, ten behoeve van haar zoon.²⁶⁵ De commissarissen van de prinses namen uit haar naam de goederen in ontvangst en lieten alle ambtenaren hun eed afleggen. Zij zouden voorlopig in hun ambt blijven.²⁶⁶ Hiermee was formeel een einde gekomen aan het Pruisische bestuur in de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe.²⁶⁷

De bevolking werd hier meteen van op de hoogte gesteld. Dit gebeurde onder het geschal van trompetten, het losbranden van het kanon, verscheidene salvo's van de burgerij, het luiden van de klokken en het uitsteken van vlaggen en wimpels. De gemachtigden, ook die van Frederik II, werden voor rekening van de prinses 'prachtig ter Maeltijd onthaeld aen eene Tafel van veertig Borden', terwijl voor de ambtenaren en de voornaamste burgers de maaltijd 'treflyk opgedischt' werd op verscheidene andere tafels met ruim 300 borden.²⁶⁸ In het kleine raadhuis zouden dus meer dan 300 gasten aanwezig moeten zijn geweest! Er werd onder het losbranden van het kanon op de

²⁶⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, nr. 5, Voor Den Huijse van Orange en Nassau: Akte opgemaakt door schout/secretaris Boeser (2 maart 1754).

²⁶⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 7641, nr. 5, Voor Den Huijse van Orange en Nassau: Akte opgemaakt door schout/secretaris Boeser (2 maart 1754). De commissarissen van de prinses gouvernante werden op 19 februari 1754 door haar gemachtigd om deze goederen in ontvangst te nemen en de ambtenaren hun eed af te laten leggen. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 8, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (14 juni 1754); Van der Aa, *Vereenigde Nederlanden II*, 437.

²⁶⁷ Dit gold uiteraard ook voor het Westland.

²⁶⁸ *Nederlandsche jaerboeken IIX*, 155-156. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 60-61, Rapport van De Beaufort en Boemer aan ND (14 juni 1754). De inwoners zouden met eten en drinken zijn onthaald.

gezondheid van Frederik II, prinses Anna van Hannover en de Staten van Holland en West-Friesland gedronken.²⁶⁹ Volgens C. van der Aa kon men gedurende deze maaltijd het genoeg op de gezichten van de feestvierende mensen zien vanwege de wisseling van hun heer.²⁷⁰ Blijkbaar hadden zij liever een Hollandse prins van Oranje als heer dan de machtige Pruisische koning Frederik II uit het vergelegen Berlijn. De communicatielijnen tussen de Zwaluwen en Berlijn bleven lang, terwijl de meeste Pruisische functionarissen ook het Nederlands niet beheersten. Uiteraard waren de Zwaluwnaars ook ingenomen met gratis eten en drinken. 's Avonds werden de klokken opnieuw geluid, terwijl de toren van de kerk naast het raadhuis en alle huizen mooi waren verlicht. Op diverse wijzen, door het afsteken van vuurwerk en het onophoudelijk roepen van onder andere Vivat Oranje! Lang leve zijne hoogheid! Hoezee!, uitten de burgerij en de ingezetenen hun hartelijke vreugde en genoeg. De volgende dag werden de commissarissen en andere heren, en dames door de schout-baljuw 'deftig ter Maeltijd onthaeld'. De burgerij kreeg toestemming om haar wapens ter hand te nemen en voor de commissarissen te salueren. Volgens de tijdgenoot Jan Wagenaar zorgde de aankoop van de domeinen en huizen in de betrokken plaatsen voor vreugde, terwijl de luister van het Huis Oranje werd vergroot omdat het werd hersteld in een oud bezit.²⁷¹ Onder het lossen van kanonschoten vertrokken de gemachtigden 's morgens uit de haven van Hooge Zwaluwe en voeren terug naar Den Haag. Zij waren 'ten uitersten voldaan over de treffelyke Orde en vriendelyke Ontmoeting by deze gelegenheid bespeurd en genooten'.²⁷²

Von Klingraeffter ontving van Anna van Hannover 1.800 rijksdaalders 'tot erkentenis van de genomene moeite'. De Pruisische koning schonk aan de raadsheer eveneens 1.800 rijksdaalders. Ook gaf hij aan De Beaufort en Boemer ieder een gouden snuiftabaksdoos met zijn afbeelding en bezet met diamanten.²⁷³ De gouvernante gaf eigenhandig aan Von Hagen en Von der Hellen een dergelijke gedachtenis van haar genoeg over het volbrachte werk. De Staten van Holland moeten opgelucht geweest zijn toen zij Frederik II konden uitzwaaien, want zoals Pesters, de oudste raad in de Nassause Domeinraad van de prins van Oranje, zou hebben gezegd: 'Les Rois de prusse sont souverains, et des souverains redoutables pour l[']Etat'.²⁷⁴

269 *Nederlandsche jaerboeken* IIX, 156.

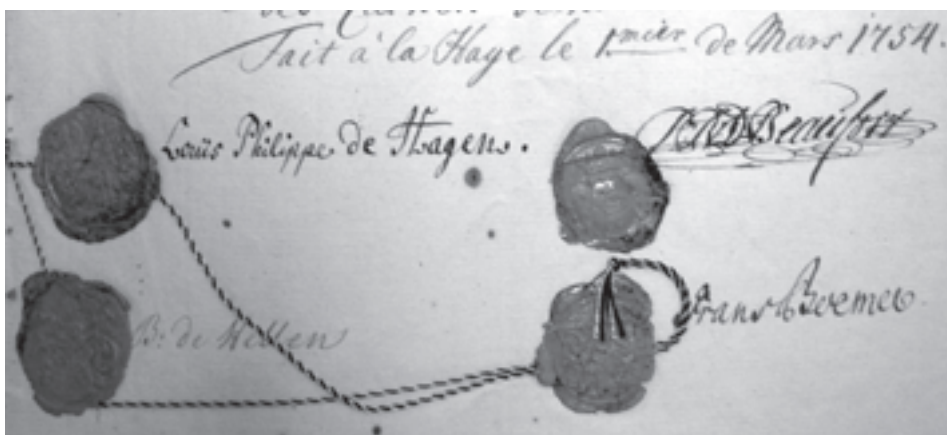
270 Van der Aa, *Vereenigde Nederlanden* II, 437. Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 3965, 61, Rapport van De Beaufort en Boemer voor ND (14 juni 1754).

271 Zie Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XXII, 135-136.

272 *Nederlandsche jaerboeken* IIX, 156. Er werd niet over een kerkdienst gesproken.

273 Frederik II was een verzamelaar van snuifdozen. Hij bezat er ongeveer 1.500. Een deel ervan was voor eigen gebruik, de koning had een voorliefde voor snuiftabak. Ook gaf hij snuifdozen cadeau als relatiegeschenk. Zie *Byzonderheden* (byvoegsel), 139-143. Een deel van zijn verzameling is te bezichtigen in de rookkamer in Huis Doorn, het voormalige buitenverblijf van de verbannen Duitse keizer Wilhelm II. De inrichting van deze kamer is gewijd aan Frederik II. De Keizer koesterde een grote voorliefde voor zijn beroemde voorvader.

274 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 51, 281r-v, Luisius aan Frederik Willem I (11 augustus 1733).

Afb. 101 De zegels van de vier commissarissen op een memorie inzake de overdracht van de Zwaluwen, 1754.

14.7 Slot

In de loop van de tijd bleken van de oorspronkelijke Pruisische drijfveren tot verwerven van hun Hollandse gebieden nog maar weinige over te zijn. De Pruisen hadden geleidelijk de last ondervonden van het beheer van verafgelegen en verstrooide goederen, van verschillen in de structuren en instituties binnen hun eigen landen en in de Lage Landen, en van vasthoudendheid van de Staatse overheden als het ging om allang niet nagekomen verplichtingen, onder meer inzake afdrachten van belastinggelden. Enig aanzien en grotere macht hadden deze goederen de Hohenzollern niet gebracht. Het is daarom niet verbazingwekkend, dat voor Frederik II kort na zijn aantreden als koning, andere eisen voorrang kregen. De koning keek aan tegen grote schulden, met name in recente tijden aangegaan. Het kwijtraken daarvan stond voor hem voorop. Verkoop van zijn Hollandse goederen zou hem een eind op weg helpen. Dus besloot hij al in 1742 tot de verkoop ervan. In het daarop volgende proces werd de juridische argumentatie, die aanvankelijk door zijn grootvader was gehanteerd om deze goederen uit de nalatenschap van Willem III te verwerven, met name het bestaan van een eeuwigdurend en onvervreemdbaar fidei-commis op deze domeinen, door Pruisen zelfs helemaal niet genoemd. Hij had hiervoor een goede reden. Zonder toestemming van de Staten van Holland kon de Pruisische koning deze domeinen niet verkopen. Zou hij dit toch doen dan kon de koper geconfronteerd worden met een proces over het recht van eigendom.

Pogingen tot verkoop van omvangrijke domeinen stuitten juist in deze jaren echter op diverse problemen. In voorgaande decennia hadden de Staten van Holland een groot aantal nog in 's graven boezem verblijvende heerlijkheden verkocht. De interesse voor beleggingen in domeinen was onder financieel krachtige Nederlanders dan ook niet zo groot meer. Het aanbod van de heerlijkheden Zeist en Borculo leverde bovendien concurrentie op. Daar kwam nog bij dat er bij overheden een zekere schaarste

aan geld bestond wegens de hoge kosten van de Oostenrijkse Successieoorlog en dat de hierdoor ontstane behoefte aan geld – ook internationaal – veel aantrekkelijker beleggingsmogelijkheden, met hogere rentes, opleverden dan de aankoop van deze goederen. Een veiling van de Zwaluwen mislukte in 1743 dan ook volledig.

De verkoop kwam in feite pas tot stand doordat andere dan alleen financiële argumenten mede een rol gingen spelen. De politieke omslag van 1747 in de Republiek, die leidde tot de aanstelling van Willem IV tot algemeen erfstadhouder en tot de komst van het stadhouderlijke gezin naar Den Haag, bracht bij de Oranjes weer aandacht voor de eertijds verloren bezittingen. Dit gold vooral voor het Oude Hof in Den Haag en het huis Honselersdijk met de bijbehorende goederen in het Westland. De behoefte aan comfortabele behuizingen bij het steeds vorstelijker wordende prinsenhuis en mogelijk ook oude sentimenten in de richting van deze paleizen met omgeving brachten uiteindelijk de Oranjes als meest reële gegadigden op de markt. De beslissing over verkoop aan hen viel nog juist voor de dood van Willem IV, de overdracht vond pas in 1754 plaats. Ook tijdens dit proces manifesteerde zich meermalen weer een toegeeflijkheid van de Staten van Holland ten aanzien van de Hohenzollern. De Staten verleenden Frederik II hun medewerking om zijn Hollandse goederen te verkopen. Hoewel concrete bronnen ontbreken ligt het voor de hand dat de Staten af wilden van de aanwezigheid van de Pruisische koning in Holland zodat verweving van eigendoms- en politieke problemen met hem zouden worden vermeden. Wellicht dat daarom Anna van Hannover verwachtte dat de Staten het aangenaam zouden vinden dat zij de goederen van Frederik II zou kopen en haar daarom financieel zouden helpen, wat ze ook deden: zij verstrekten haar een lening. De heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwen, Klein Waspik en Twintighoeven werden als onderdeel van het gehele goederencomplex meeverkocht. Eind februari 1754 werden zij feestelijk aan de Oranjes overgedragen.